

KARADENİZ

2022 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA
BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

Editörler
ÖZGÜR TÜFEKÇİ
FEVZİ KIRBAŞOĞLU

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

KARADENİZ

2022 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

Editörler
ÖZGÜR TÜFEKÇİ
FEVZİ KIRBAŞOĞLU

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Özgür Tüfekçi

Doç. Dr. Tüfekçi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi Müdürü ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Aynı zamanda, İngiltere merkezli bir düşünce kuruluşu olan CESRAN International'ın (www.cesran.org) kurucusu ve Genel Direktörüdür. Sheffield Üniversitesi'nden Uluslararası İlişkiler yüksek lisans derecesi ve Coventry Üniversitesi'nden Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler doktora derecesi almıştır. Başlıca araştırma alanları Avrasyacılık, Ulus İnşası, Milliyetçilik Teorileri, Jeopolitik Kuramlar ve Yükselen Güçlerdir.

Fevzi Kırbaoğlu

2015 yılında Atatürk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. 2019 yılında yüksek lisans öğrenimini Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda tamamladı. 2021 yılından itibaren Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Arş. Gör. olarak görev yapmayı sürdürmektedir.

KARADENİZ:

2022 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

KTÜ-SAM Kitapları 3

www.ktu.edu.tr/sam

ISBN: 978-605-2271-60-5

© 2023 Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları

1. Baskı: Aralık 2023, Trabzon

Kapak Tasarımı / Sayfa Düzeni

KTÜ Stratejik Araştırma Merkezi

Baskı: KTÜ Matbaası, TRABZON

Tel: 0462 377 21 43

Adres: KTÜ Yayınları Satış Bürosu

Tel: 0462 377 22 32

Üniversiteler Yayın yönetmeliğinin 6. maddesine göre bu eserin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir.

Bu eserin herhangi bir kısmının izinsiz ve kaynak gösterilmeden alıntılanması, internet sitelerinde yayınlanması, pdf ya da kitap şeklinde parayla satılması yasaktır. Aksi eylemde bulunanlar telif hakları yasaından doğan tüm yükümlülükleri peşinen kabullenmiş sayılırlar.

KARADENİZ:

2022 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler

Editörler: Özgür Tüfekçi & Fevzi Kırbasoğlu

İçindekiler

TAKDİM	8
1. BÖLÜM: Bölge Ülkelerinin 2021 Görünümü	
Girişimci ve İnsani Dış Politika Işığında Türkiye: 2022.....	13
RUKİYE PATAN	
Barış ve Çatışma İkileminde Çözüm Arayan Azerbaycan: 2022.....	48
HÜLYA KINIK	
Bulgaristan için Zorlu 2022 Yılı: Ukrayna Savaşı ve İç Politikada Çalkantılar	72
VAHİT GÜNTAY	
2022 Gelişmelerinin Ermenistan İç ve Dış Politikasına Yansımaları	94
MUHARREM BAYRAK	
Batı ile Birleşme Sürecinde Gürcistan: 2022.....	136
HASAN YILMAZ	

Savaşın ve Ekonomik Krizin Gölgesinde Moldova: 2022 .. 182

NÜKHET GÜNTAY

Tarihin Etkisinde, Savaşın Sınırında Romanya: 2022 211

EDA TUTAK

2022 Ukrayna Savaşı Sonrası Rusya: İç-Dış Politikada ve
Ekonomi Alanındaki Değişimler 247

MELTEM HASANÇEBİ ve FEVZİ KIRBAŞOĞLU

Ukrayna'da Direnişin Bir Yılı: 2022 285

ADNAN SEYAZ

Yunanistan: 2022 315

GÖKHAN ÖÇALAN

2. BÖLÜM: Uluslararası Aktörler ve Geniş Karadeniz Havzası

ABD'nin Karadeniz Politikası, 2022: Amerikan İstisnacılığı
Üzerinden Bir Okuma 354

MURAT ÜLGÜL

NATO'nun Geniş Karadeniz Havzasındaki Rolü 386

KEMAL GÖKÇAY ve MURAT ÇEMREK

Karadeniz Havzasının Güvenliğinde Çin'in Rolü: Türkiye ile
Olası İş Birliği Unsurlarının Etkisi 406

MÜGE YÜCE

Avrupa Birliği'nin Doğu Ortaklığı Politikası: 2022
Gelişmeleri Işığında Bir Değerlendirme 425

FEVZİ KIRBAŞOĞLU ve MELTEM HASANÇEBİ

3. BÖLÜM: Geniş Karadeniz Havzasında Sınıraşan Sorunlar

2022 Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Rol Alan Muharip Devlet
Dışı Aktörlerin İncelenmesi 448

AHMET ATEŞ

Geniş Karadeniz Havzasında Sınır Aşan Sorunlar: Avrupa
Enerji Krizi 469

ANIL ÇAĞLAR ERKAN ve AYÇA EMİNOĞLU

Rusya Federasyonu'ndaki Kısmi Seferberlik Kararı: İş
Dünyası ve İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Bir
Değerlendirme 516

MUHAMMET NEGİZ ve NİMET KALKAN

YAZARLAR 569

TAKDİM

Karadeniz: 2022 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler yayın serisi üçüncü yılında hem bölgesel hem de küresel gelişmelere odaklanarak bölge ile ilgilenen araştırmacılar için bir başvuru kaynağı olma hedefini bu yılda devam ettirmekte.

Oldukça yoğun gündem içerisinde çok büyük bir emeğin ürünü olarak sizlerle buluşan ve 2022 yılının değerlendirmesini içeren eserimizde birbirinden değerli yazarlarımız çalışmalarını uzmanlıkları çerçevesinde sunarken analitik yaklaşımlarıyla birbirini tamamlayan bölümlerle kitaba bütüncül bir perspektif katmaktadırlar.

2022 yılında Karadeniz Havzasındaki gelişmelerin ele alındığı bu kitapta on yedi makale yer almaktadır. Üç bölümden oluşan kitabımızın ilk bölümünde havzadaki ülkelerden onunun 2022 yılında yaşadıkları süreçler masaya yatırılırken; ikinci bölümde uluslararası aktörlerin havzaya yaklaşımları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise nispeten daha bağımsız makalelerle Karadeniz havzası farklı açılardan incelenmekte ve okuyucuya ilk iki bölümdeki makaleleri analitik olarak birleştirebilecekleri alan sunulmaya çalışılmaktadır.

Birinci bölüm Rukiye Patan'ın Türkiye'nin iç ve dış politika alanında ve ekonomik kapasitesinde önemli gelişmelerin gerçekteştiği bir yıl olan 2022'yi değerlendirdiği "*Girişimci ve İnsani Dış Politika Işığında Türkiye: 2022*" başlıklı çalışma ile başlamaktadır. Akabinde Hülya Kınık Azerbaycan'ın 2022 yılında genel görünümü üzerine bir çerçeve sunma amacı

taşıyan “Barış ve Çatışma İkileminde Çözüm Arayan Azerbaycan: 2022” makalesi; Vahit Güntay “Bulgaristan için Zorlu 2022 Yılı: Ukrayna Savaşı ve İç Politikada Çalkantılar”; Muharrem Bayrak “2022 Gelişmelerinin Ermenistan İç ve Dış Politikasına Yansımaları”; Hasan Yılmaz “Batı ile Birleşme Sürecinde Gürcistan: 2022”; Nükhet Güntay “Savaşın ve Ekonomik Krizin Gölgesinde Moldova: 2022”; Eda Tutak “Tarihin Etkisinde, Savaşın Sınırında Romanya: 2022”; Meltem Hasançebi ve Fevzi Kırbaşoğlu “2022 Ukrayna Savaşı Sonrası Rusya: İç-Dış Politikada ve Ekonomi Alanındaki Değişimler”; Adnan Seyaz “Ukrayna’da Direnişin Bir Yılı: 2022”; Gökhan Öçalan “Yunanistan: 2022” başlıklı makaleleriyle havza ülkelerini ele almaktadırlar.

İkinci bölümde ise havzanın dışındaki aktörlerin havza ülkelerine yaklaşımları ve politika oluşturma süreçleri Murat Ülgül’ün “ABD’nin Karadeniz Politikası, 2022: Amerikan İstisnaçılığı Üzerinden Bir Okuma”; Kemal Gökçay ve Murat Çemrek’in “NATO’nun Geniş Karadeniz Havzasındaki Rolü”; Müge Yüce’nin “Karadeniz Havzasının Güvenliğinde Çin’in Rolü: Türkiye ile Olası İş Birliği Unsurlarının Etkisi” ve Fevzi Kırbaşoğlu ve Meltem Hasançebi’nin “Avrupa Birliği’nin Doğu Ortaklığı Politikası: 2022 Gelişmeleri Işığında Bir Değerlendirme” başlıklı makaleleriyle incelenmektedir.

Son bölümde ise ilk iki bölümdeki makaleleri tamamlayıcı ve birleştirici olarak Ahmet Ateş “2022 Rusya-Ukrayna Savaşı’nda Rol Alan Muharip Devlet Dışı Aktörlerin İncelenmesi”; Anıl Çağlar Erkan ve Ayça Eminoğlu “Geniş Karadeniz Havzasında Sınır Aşan Sorunlar: Avrupa Enerji Krizi”; Muhammet Negiz ve Nimet Kalkan “Rusya Federasyonu’ndaki Kısmi Seferberlik Kararı: İş Dünyası ve İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Bir Değerlendirme” makaleleriyle elinizdeki eserin tamamlanmasını sağlamışlardır.

Yıllık mahiyetinde hazırlanan çalışmanın bu sayısının yayımlanması hususunda yazılarıyla katkıda bulunan değerli yazarlarımıza ve kitabımıza teveccüh gösteren saygıdeğer okurlarımıza teşekkür ederiz.

DOÇ. DR. ÖZGÜR TÜFEKÇİ
KTÜ-SAM Müdürü

ARŞ. GÖR. FEVZİ KIRBAŞOĞLU
KTÜ-SAM Araştırmacı

Trabzon - Ekim 2023

Bölge Ülkelerinin
2022 Görünümü

1. BÖLÜM

2022 GELİŞMELERİNİN ERMENİSTAN İÇ VE DIŞ POLİTİKASINA YANSIMALARI

Muharrem Bayrak

[Doktora Öğr., Karadeniz Teknik Üniversitesi]

Giriş

İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'nın iç ve dış politikadaki etkilerinin devam ettiği görölen Ermenistan ile ilgili bu bölüm, 2022 yılında yaşanan yerel, bölgesel ve uluslararası gelişmelerin ülkeye olası etkileri üzerine bir çerçeve sunma amacı taşımaktadır. Bu çerçeve üzerinden çalışmanın bu bölümünde ilk olarak Ermenistan iç siyasetinin aktörler ve yaşanan değişimler ışığında bir panoraması çizilecektir. 2018'deki Kadife Devrim ile bir değişim rüzgarını arkasına alan Başbakan Nikol Paşinyan'ın siyasi anlamda rakipsiz kalmasına sebep olan 2022 yılı cumhurbaşkanlığı seçimi, muhalefet bloğunun sokak gösterileri ve ülkenin ekonomik görünümü üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır. Ermenistan iç siyasetinde yaşanan değişimlerin, 2020'deki savaş ile kesintiye uğrayan çok yönlü dış politika arayışı üzerine olası etkileri üzerinde durulacaktır.

2022 yılındaki dış politika gelişmelerine dikkat çekilen ikinci bölümde ise Ermenistan'ın, Azerbaycan, Türkiye ve Rusya gibi bölge ülkeleri ile olan ilişkisinin yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası aktörlerle olan ilişkisi de incelenecektir. Ermenistan dış politikasında bölgesel gerilimlerin etkilerine rastlanılsa da 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna işgali vakasında olduğu gibi uluslararası konjonktürel gelişmelerin de etkileri olduğu söylenebilir. Uluslararası

gelişmelerin yansımalarına binaen enerji arz güvenliği amacıyla Güney Kafkasya'da barışa yönelik ilgi giderek artmaktadır. Uzun süredir bölgeyi ana politik gündemi dışında tutan ABD ve AB, uluslararası konjonktürün katkısı ile bölgede ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Özellikle AB, 2020 yılından beri Rusya'nın tekelinde yürütülen Ermenistan-Azerbaycan müzakerelerinde, alternatif bir arabulucu olarak taraflar tarafından kabul edilmiştir.

Uluslararası gelişmeler ışığında düşünüldüğünde 2022 yılında Ermenistan iç politikasındaki değişim rüzgârı, dış politika da yerini normalleşmeye bırakmış görünmektedir. Sınır komşuları olmalarına rağmen diplomatik ilişkileri bulunmayan Ermenistan ve Türkiye, son otuz yıl içerisinde üçüncü kez olmak üzere yeni bir normalleşme sürecine girmiş bulunmaktadır. Geçmişteki tecrübelerin bir yansıması olarak önkoşulsuz olarak başlatılan normalleşme süreci, taraflar arasında bir barışmayı değil daha çok kronik sorunların bir kenara bırakılarak ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir arayış görünmektedir. Bu noktadan hareketle çalışma, 2022 yılındaki yerel, bölgesel ve uluslararası boyuttaki gelişmelerin Ermenistan iç ve dış politikasına etkileri üzerine bir incelemeyi okuyuculara sunmayı hedeflemektedir.

İç Politika Gelişmeleri

Hükümetin, 2021 yılındaki seçim sonuçlarıyla birlikte konumunu güçlendirdiği Ermenistan'da 2022 yılı, görece istikrarlı bir görünüm sergilemiştir. Dış politikada önemli gelişmelerin yaşandığı bir yılı geride bırakan Ermenistan'da iki iç politika gelişmesi kayda değer bir olgu olarak kabul edilebilir. Bunlardan ilki Armen Sarkisyan'ın istifasının ardından gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimidir. 1996-1997 yılları arasında başbakanlık görevini de üstlenen Sarkisyan'ın ardından Paşinyan'ın liderliğindeki *Sivil Sözleşme Partisi'nin* aday gösterdiği Vaagn Haçaturyan, ülkenin yeni cumhurbaşkanı seçilmiştir.

İkinci önemli iç politika gelişmesi ise Ermenistan muhalefetine mayıs ayında başlattığı sokak protestolarıdır. Hükümetin, Dağlık Karabağ'daki kontrolün tamamını Azerbaycan'a devredeceğini ifade eden ulusal muhalefet, Paşinyan ve Aliyev'in Brüksel'deki görüşmesinin hemen öncesinde muhalif grupları konsolide ederek sokak gösterileri başlatmıştır. Meclisteki muhalif milletvekillerinin de katıldığı olaylar kısa süre içerisinde sokak çatışmasına dönüşmüştür.

Paşinyan yönetiminin istifasını talep eden muhaliflere karşı hükümet, orantısız güç uygulamaları ile gösterileri bastırmaya çalışmış ve tartışmalara neden olmuştur. Haziran ayında yoğunluğunu kaybeden protestolar ancak kısa süreli bir etkiye sahip olmuş ve 2018'deki gibi bir değişim sürecini tetikleme noktasında başarıya ulaşamamıştır. Ülkenin ekonomik göstergelerinin umut vaat edici düzeyde olmasının da etkisiyle Ermenistan iç siyaseti, 2022 yılında görece istikrarlı bir görünüm sergilemiştir.

Cumhurbaşkanlığı Seçimi

4. Ermenistan Cumhurbaşkanı Armen Sarkisyan, 23 Ocak akşamı beklenmedik bir şekilde istifa etti. Duygusal bir karar olmadığını vurguladığı açıklamasında Sarkisyan, sürecin “belirli bir mantıktan ilerlediğini” ifade ederek 2015 yılındaki anayasa değişikliğine vurgu yapmıştır. 2015'teki anayasa değişikliği ile, Ermenistan, yarı başkanlık hükümet sisteminden parlamenter hükümet sistemine geçmiştir. Sarkisyan, sistem değişikliğinin ardından 2018 yılında yedi yıllığına cumhurbaşkanlığına seçilse de Paşinyan hükümeti ile ilişkileri olumlu bir çizgide ilerleyemedi zira yeni hükümetin çalışma yöntemini “hayal kırıklığı” olarak nitelmiştir (JAMnews, 2022a). Sarkisyan, istifasının ana sebebi olarak iç ve dış politikayı etkileyecek yetkilerden yoksun olan Cumhurbaşkanlığı makamının, ülkenin ulusal çıkarlarını savunamaması olarak göstermiştir. Sarkisyan, anayasal sınırlamalara takılan makamının, “ulusal krize” neden

olmaması için veto yetkisini dahi kullanmadığını açıklamıştır (Askeroğlu, 2022a).

Sarksıyan'ın istifasının ardından Cumhurbaşkanlığı makamına, Ermenistan Ulusal Meclis Başkanı Alen Simonyan vekalet etmiştir. Başbakan Paşinyan liderliğindeki Sivil Sözleşme Partisi, Yüksek Teknoloji ve Sanayi Bakanı Vaagn Haçaturyan'ı Cumhurbaşkanı aday olarak göstermiştir.

Parlamentodaki muhalif gruplar *Ermenistan İttifakı* ve *Onurum Var İttifakı* hem herhangi bir aday çıkarmamış hem de iktidar çoğunluğunun adayını desteklememiştir. Parlamentodaki seçimlerin ilk turu 3 Mart'ta gerçekleştirilse de 71 oya sahip iktidar partisi gerekli olan 81 oya ulaşamadı ve seçimler ikinci tura kaldı. İkinci turda 69 oya ihtiyaç duyan iktidar partisi, dışarıdan destek almadan kendi oyu ile Haçaturyan'ı ülkenin yeni cumhurbaşkanı olarak ilan etti (JAMnews, 2022a). Haçaturyan, 13 Mart Pazar günü Ulusal Meclis'in özel oturumunda Anayasa'nın ve İncil'in üzerine yemin ederek resmen Cumhurbaşkanı olmuştur (The Russian News Agency TASS, 2022).

Siyasi kariyerinin başlarında Eski Cumhurbaşkanı Petrosyan'ın danışmanlığını da üstlenen Haçaturyan, tıpkı selefi gibi "Azerbaycan ile barış içinde bir arada yaşama" yaklaşımını desteklemektedir. Siyasi yaşamının tamamında Karabağ Aşireti'ne (Robert Koçaryan ve Serj Sarkisyan) karşı kendini konumlandıran Haçaturyan'ın, geçmişten gelen siyasi mirasının da etkisiyle ülkesinin yeni normalleşme süreci için önemli bir siyasi figür olabileceği düşünülmektedir. Ermenistan iç siyasetinde yaşanan bu önemli değişimin bir diğer boyutu ise Paşinyan'ın siyasi etkisi üzerinden okunmaktadır. "Eski Ermenistan'ın" sembolik anlamdaki isimlerinden birinin yerine kabinesinden çıkarmış olduğu adayı Cumhurbaşkanı makamına getirmeyi başarmış olması esasında Paşinyan'ın rakipleri karşısındaki siyasi üstünlüğünü de göstermektedir. 2021 seçimleri ile meclisteki çoğunluğu ele geçiren Paşinyan,

karar almasını görece zorlaştıracak tek rakibini de elimine ederek siyasi anlamda rakipsiz bir konuma erişmiş görünmektedir (Askeroğlu, 2022).

Sokak Protestoları

2018’de Kadife Devrim ile ülkede iktidar değişikliğini gerçekleştiren sokak protestolarının bir yenisi, 1 Mayıs Uluslararası İşçi Günü’nde Erivan’da binlerce Ermeni vatandaşın katılımı ile başlayarak kısa zamanda büyük bir infiale yol açmıştır. Kendilerine “Direniş Hareketi” ismini veren göstericilere, parlamentodaki Ermenistan İttifakı ve Onurum Var İttifakı’na mensup milletvekillerinin de katılımıyla birlikte yaklaşık 12.500 kişilik kalabalık, Fransız Meydanı’nda süresiz oturma eylemine başladıklarını duyurarak etkili bir hükümet karşıtı protesto düzenlemeye başlamıştır (Dovich, 2022a). 6 Nisan’da Brüksel’deki Aliyev ve Paşinyan görüşmesinin ardından Avrupa Komisyonu Başkanı Charles Michel’in “Olası bir barış anlaşması” ifadeleri, ulusal muhalefet tarafından hükümetin, Dağlık Karabağ’ın kontrolünü tamamen Azerbaycan’a teslim edeceği şeklinde yorumlandı. Ulusal mecliste başlayan tartışma da Paşinyan’ın “Uluslararası toplum Ermenistan’ı, tartışmalı bölgenin statüsündeki çitasını indirmeye çağırıyor” ifadeleri de siyasi gerilimi daha da arttırmış ve muhalefet kanadı sokak gösterilerine başlamıştır (Geybullayeva, 2022).

Başlangıçta şiddet içermeyen devam eden gösterilerin seyri, protestocuların Erivan’daki sokakları kapatmak istemesine karşı Ermenistan Polisi’nin güç kullanması ile değişmiştir. Sokak çatışmalarına evrilen gösteriler de 2 Mayıs günü 200’den fazla gösterici göz altına alınmıştır (Avetisyan, 2022). Esasında muhalefetin son gösterilerde kullandığı taktikler, 2018 yılında Kadife Devrim’in lideri Paşinyan’ın kullandığı taktiklerin bir benzeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sokakların kapatılması, yürüyüşler, mitingler ve metro ağının durdurulması gibi taktikleri içeren gösteriler katılımcı sayısının azlığı ile 2018’deki

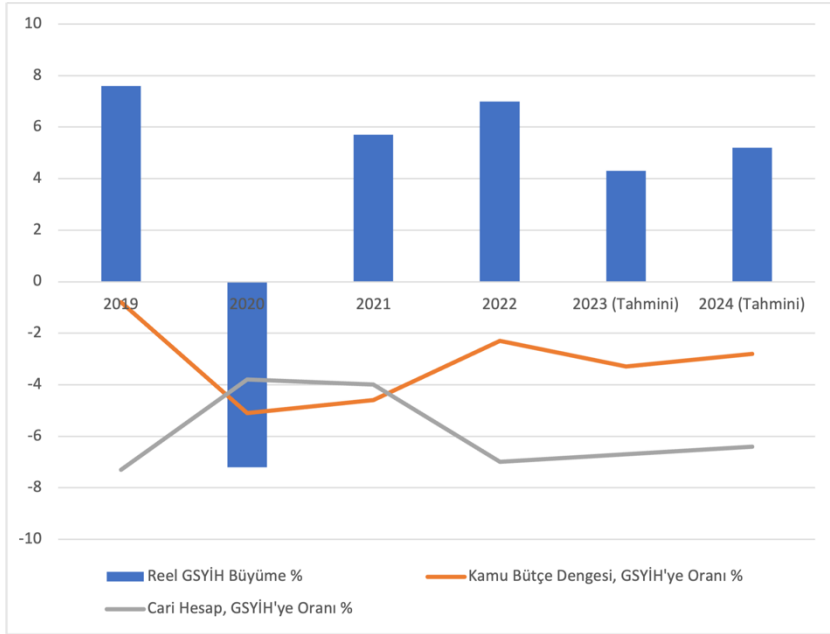
protestolardan ayrılmaktadır. Yaklaşık 2 ay sürmesine rağmen muhalif gösteriler kayda değer bir etkiye sahip olamamıştır. Protestoların, geniş halk kitlelerine ulaşamaması, alternatif bir içerik üretememiş olması ile bağdaştırılsa da bir diğer önemli sebep ise eski siyasi simaları da barındırması olarak kabul edilmektedir. Rus yanlısı siyasetçiler olarak adlandırılan Koçaryan ve Sarkisyan'ın gösterileri düzenleyen ittifakların gölge liderleri oluşu, muhalefet kanadı için ciddi bir dezavantaj oluşturmaktadır halihazırda Ermenistan halkının büyük bir bölümü gösterileri “geçmişe dönüş” olarak yorumlamaktadır (JAMnews, 2022b). Gösterilere karşı güç kullanımında bulunan Paşinyan yönetimi, muhalefete karşı ulusal çıkarlara zarar verdiği gerekçesi ile suçlayıcı bir dil de kullanmaktadır. Parlamento Başkanı Simonyan, “siyasi kriz” olarak nitelendirmediği muhalif gösterilerin neden olduğu kargaşada Azerbaycan güçlerinin sınırdan Ermenistan'a ateş açtığını iddia etmiştir (Ghukasyan, 2022). Muhalif gösteriler, siyasi etkisinin sınırlı olmasının ötesinde hükümet ve muhalefet arasındaki tahammülsüzlüğün geldiği boyutu gözler önüne sermesi açısından önem arz etmektedir zira Azerbaycan ile barış olasılığı ancak halkın çoğunluğunun bu yönde bir tavır almasıyla mümkün olabilecektir.

Ekonomik Görünüm

Ermenistan'ın komşu ülkeleri ile normalleşme sürecine girmesindeki temel motivasyonlarından birini de ekonomik çıkarlar oluşturmaktadır. 2020 Dağlık Karabağ yenilgisi, COVID-19 salgınının ekonomideki olumsuz etkilerinin devam etmesi ve Rusya-Ukrayna Savaşı'nın ortaya çıkışı bölgesel ekonomik çıkarların tehlikeye girmesine neden olmuştur. Konjonktürel gelişmelerin etkisiyle Ermenistan ekonomisi, 2020 yılında %7,6 oranında küçülmüş 2021 yılında ise %4,6 oranında büyüme gerçekleştirmiştir (Topal, 2022: 110). Esnek döviz kuru, aktif enflasyon hedefleme rejimi gibi ihtiyatlı makroekonomik yönetim uygulayan Ermenistan, Rusya'dan gelen para transferleri ve ziyaretçi sayısındaki artış ile 2022 yılında %7

oranında ekonomik büyüme gerçekleştirmiştir (World Bank, 2022: 119). Beklenin ötesinde bir büyüme gerçekleştiren Ermenistan, bölgede Gürcistan'ın (%8,8) ardından ikinci sırada yer alırken Türkiye (%4,7) ve Rusya'yı (-%4,5) geride bırakmıştır (Dovich, 2022b).

Tablo 1: Ermenistan'ın GYSİH Büyüme, Kamu Bütçe Dengesi ve Cari Hesap Oranları

Kaynak: World Bank, 2022.

2022 yılındaki ekonomik toparlanmanın önemli nedenlerinden biri de hizmet sektöründe (turizm, finans ve bilişim teknolojileri) %16'lık bir büyüme oranının kaydedilmiş olması olarak kabul edilmektedir. Daralan sektörlerin başında %11 oranı ile madencilik gelirirken, tarım ise arazi ve sulama kısıtlamalarının da etkisiyle %1,8 oranında daralmıştır. Önemli bir toparlanmanın gözlenmesinin yanı sıra ülkenin kronik sorunlarından biri olarak enflasyon, artmaya devam etmektedir. Enflasyon 2021 yılının başlarında bir miktar azalsa da

konjonktürel gelişmelerin, gıda ve akaryakıt fiyatlarına olan etkisiyle haziran ayında %10,3'e ulaşmış, temmuz ayında ise 9,3'e gerilemiştir. Yıl sonunda %12,5 oranına ulaşması beklenen yıllık enflasyonun, 2023 (%9,5) ve 2024 (%8) yıllarında da ülke ekonomisi üzerinde etkili olacağı tahmin edilmektedir (World Bank, 2022).

Ermenistan Merkez Bankasına göre, yüksek iç talebin ekonomide yarattığı olumlu etki ile birlikte 2022 yılındaki işsizlik oranı, %14,1 ile 3.çeyrek para politikası raporunda öngörülen %15'lik oranın altında gerçekleşmiştir (Arka News Agency, 2022a). Merkez Başkanı Martin Galstyan Kasım ayında düzenlediği basın toplantısında, brüt özel sektör ücretlerinin %20 oranında arttığını vurgulayarak "Bu olguyu birkaç aydır üst üste gözlemliyoruz. İşsizliğin tarihsel olarak düşük bir seviyede olduğunu, ancak hala çok sayıda boş pozisyon olduğunu da görüyoruz" ifadelerini kullanmıştır (Arka News Agency, 2022b). Ekonomide yaşanan olumlu gelişmelerin Ermeni halkı nezdinde de bir karşılık bulduğu gözlenmektedir. İşsizlik, hayat pahalılığı, ücretler ve yoksulluk gibi ekonomik sorunlar Ermenistan vatandaşları nezdinde ikincil öneme sahipken ulusal güvenlik en önemli sorun olarak kabul edilmektedir (International Republican Institute, 2022: 9).

Ekonomide yaşanan olumlu gelişmelerin sonraki yıllarda da devam ettirilmesi amacıyla Ermeni makamlar, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile personel düzeyinde bir İhtiyati Stand-by Anlaşması imzalamıştır. Üç yıllık bir süreyi kapsayacak anlaşma, IMF İcra Kurulu'nun onayından sonra hayata geçirilecektir. IMF tarafından Ermeni makamlara önerilen düzenleme, makroekonomik, mali ve finansal istikrarın korunumunun sağlanması, hükümetin yatırıma, bilgiye ve ihracata dayalı büyüme programını sürdürmesi gibi destekleyici unsurlar içermektedir. IMF Bölüm Şefi Iva Petrona, anlaşmaya ilişkin yaptığı açıklamada Ermenistan'ın 2022 yılında yakaladığı olumlu ekonomik tabloyu vurgulamış ve "2023 yılında ekonomik büyümenin, zayıflayan dış talep ve sıkışan küresel finans

koşulları ile yavaşlaması ve orta vadede %4-5 aralığında kalması bekleniyor. Görünüme yönelik riskler ağırlıklı olarak dışsaldır” ifadelerini kullanmıştır. Hem iç hem de dışsal dinamiklerin neden olabileceği riskleri ortadan kaldırmayı hedefleyen düzenlemenin boyutu 128,8 milyon Special Drawing Rights (yaklaşık 165,6 milyon dolar) tutarındadır (IMF, 2022).

Dış Politika Gelişmeleri

Eylül-Kasım 2020 tarihleri arasında gerçekleşen ve Azerbaycan’ın kesin zaferi ile sonuçlanan İkinci Dağlık Karabağ Savaşı, iki yıl geçmesine rağmen Ermenistan dış politikasını etkilemeye devam etmektedir. 9 Kasım 2020’de imzalanarak çatışmayı bitiren Dağlık Karabağ Ateşkes Antlaşması’nın kabul edilen hükümlerine, tarafların tam anlamıyla riayet etmemesi bölgede düşük yoğunluklu sınır çatışmalarının devam etmesine neden olmaktadır. Ermenistan, savaşın ekonomik, siyasi ve askeri tüm yıkımlarının ötesinde uluslararası kamuoyundaki zedelenen imajını düzeltmeye çalışmaktadır.

2022 yılı itibariyle bölgenin statüsünü netleştirecek bir barış antlaşmasının yokluğu taraflar arasındaki gerilimin zaman zaman artmasına neden olmaktadır. Aliyev ve Paşinyan arasındaki söz düellolarının gölgesinde kalarak dikkatlerden kaçan bölge halkının durumu oldukça problemlidir. Azerbaycan kontrolündeki bölgede yaşayan Ermeni nüfusun yeniden iskanı ve bölgeye yönelik gaz tedarigindeki hukuksal sorunlar, Ermenistan dış politikasının 2022 yılındaki gündem konularını oluşturmaktadır. Savaşın etkilerinin bir yansıması olarak Rusya ile olan ilişkisinde daha bağımlı bir pozisyonda görünen Ermenistan hem Avrupa hem de ABD ile olan ilişkilerini geliştirerek Azerbaycan’a karşı bir kamuoyu oluşturmak istemektedir. Azerbaycan ile olan sınır çatışmaları, başta Rusya olmak üzere Türkiye gibi bölge ülkeleri ile olan ilişkiler, ABD ve AB ile olan ilişkilerin geliştirilmesi 2022 yılında Ermenistan dış politikasının ana gündem konuları olarak ortaya çıkmaktadır.

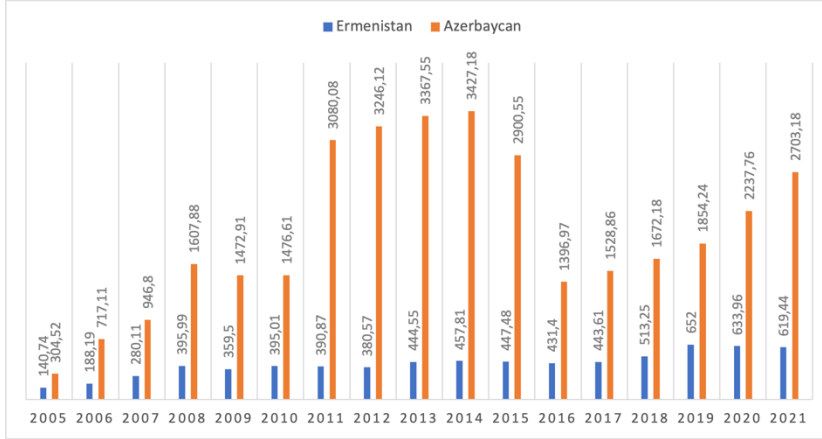
Azerbaycan ile İlişkiler

Otuz yıllık bir geçmişe sahip olan Dağlık Karabağ Sorunu, çatışmanın tarafları açısından öncelikli dış politika hususlarından biri olmaya devam etmektedir. 1994 Bışkek Protokolü ile sonuçlanan ilk savaştan bu yana donmuş bir çatışma olarak adlandırılan Dağlık Karabağ Sorunu, Azerbaycan'ın Eylül 2020 de taarruzu ile tekrar uluslararası gündemin odağına girmiştir. 44 gün süren çatışmalar, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 10 Kasım 2020'de taraflara ateşkes çağrısı ile sonlanmıştır (Losh ve Roth, 2020). Her ne kadar savaşın başlangıcı 2020 yılını bulsa da son otuz yılda taraflar arasında sınırlı sıcak çatışmalar gözlenmiştir. En ciddiisi 2016 yılında Azerbaycan'ın bölgedeki topraklarını iki katına çıkarmasıyla sonuçlanan *Dört Gün Savaşı* olarak kayıtlara geçmiştir.

Aradan iki yılı aşkın bir sürenin geçmesine rağmen Güney Kafkasya'nın kaderine etki eden İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'nın öncesinde bazı noktalara değinmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, barış anlaşmasının yokluğu ve taraf hükümetlerin saldırgan tutumları, bölgede yeni bir savaşın ortaya çıkmasına yönelik uluslararası kamuoyunda bir beklenti oluşmuştur. İkinci önemli husus ise, uluslararası kamuoyu beklentisini doğrulayacak nitelikte olarak her iki tarafında dünyanın en hızlı silahlanan ülkeleri arasında olmasıdır. 2019 yılında Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI) yayımladığı rapora göre; Azerbaycan 2009-2018 yılları arasında 24 milyar dolar, Ermenistan ise 4 Milyar dolarlık askeri harcama yapmıştır. Azerbaycan, petrol ve doğalgaz ihracatı ile elde ettiği bütçesini kullanırken Erivan yönetimi daha çok uygun fiyatlarla Rusya'dan aldığı silahlar ile ordusunu güçlendirmeye çalışmıştır (Meister, 2020). Ermenistan'ın Rusya ile olan ilişkisindeki sorunları da değerlendiren Azerbaycan, İkinci Dağlık Karabağ Savaşı ile istediği askeri ve siyasi sonuçları elde etmiştir. Ateşkes antlaşmasına uygun olarak ülkeler arasında bir diplomasi takvimi oluşturulsa da mevcut durum geçtiğimiz otuz yıldan pek

de farklı görünmemektedir. Tarafların mevcut kazanım ve kayıplarının ötesinde bölgede sıcak çatışmalar hala devam etmektedir.

Tablo 2: Ermenistan ve Azerbaycan'ın Askeri Harcamaları, (Milyon ABD doları)

Kaynak: SIPRI, t.y.

2021 yılı biterken Rusya'nın arabuluculuğu ile Azerbaycan'ın Karabağ bölgesindeki kara mayınlarının yerini gösteren haritalar karşılığında 10'dan fazla Ermeni askerini serbest bırakmıştır. Karşılıklı iyi niyet göstergelerinin taraflar arasındaki gerilimi azaltacağına yönelik beklentiler 2022 yılının ilk günlerinden itibaren kaybolmuştur. 11 Ocak 2022 tarihinde Ermenistan'ın Azerbaycan sınırındaki Geğarkunik eyaletine bağlı Verin Shorja kentinde çıkan çatışmada bir Azerbaycan askeri ve üç Ermeni askeri hayatını kaybetmiştir. Erivan'ın, Bakü'nün topçu ateşi ve insansız hava aracı kullanıldığına dair iddialarına karşılık Azerbaycan yönetimi "son gerilimlerin tüm sorumluluğu Ermenistan'ın askeri-politik liderliğine aittir" ifadeleri ile iddiaları reddetmiştir (Musayelyan, 2022).

24 Şubat 2022 tarihinde başlayan Ukrayna'daki Rus istilasını, yakın çevresindeki Dağlık Karabağ sorunu üzerinde önemli

değişimlere neden olmuştur. Hem Ermenistan hem de Azerbaycan hükümeti, karmaşık ve gerilimli konjonktürde Rusya'ya karşı direk eleştirel bir tavır almaktan ziyade tarafsız bir tutum sergilemeye çalışmıştır. Ermenistan, Rusya'yı kınayan iki BM Güvenlik Konseyi kararından kaçınırken, Rusya'nın BM İnsan Hakları Konseyi üyeliğinin askıya alınmasına ilişkin Genel Kurul oylamasına ise katılmamıştır. Benzer bir tavır sergileyen Azerbaycan ise BM Genel Kurul kararlarının üçünde de oy kullanmamayı tercih etmiştir. Her iki ülke de Rusya'nın Ukrayna'daki eylemlerini kınayarak konuya ilişkin dış politika reaksiyonlarını düşük yoğunluklu bir şekilde sürdürüyor gibi görünmektedir (Fults ve Stronski, 2022). Uluslararası siyasetin ana gündeminin Ukrayna'daki savaş durumuna yoğunlaşması ile hem Ermenistan hem de Azerbaycan, bölgedeki gerilimi yükseltici adımlar atmaya başlamıştır. Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan kontrolündeki bölümünde 8 Mart günü başlayan gaz kesintisi tarafların birbirini suçladığı bir kriz sürecine dönüşmüştür. Paşinyan, "bölgedeki Ermeni azınlık insani bir felaketin eşiğinde" sözleri ile Azerbaycan yönetimini bölgeye gaz tedarikini kasıtlı olarak kesmek ile suçlamıştır. Uluslararası çağrılar üzerine Azerbaycan, 19 Mart tarihinde boru hattının onarıldığını ve gaz tedarikinin başladığını bildirirse de 21 Mart günü gaz tedariki tekrar kesilmiştir. Ermeni yönetiminin suçlamalarına ilişkin Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Leyla Abdullayeva, gaz tedarikine ilişkin özel bir atıfta bulunmayarak "Ermenistan, Azerbaycan'ın iç işlerine karışmamalıdır" ifadesi ile bölgedeki üstünlüklerini net bir mesajla yinelemiştir (Mkrtchian, 2022).

Taraflar arasındaki gerilimin azaltılması amacıyla Avrupa Konseyi Başkanı Michel, her iki ülke liderini de Brüksel'e davet etmiştir. 6 Nisan 2022 tarihinde yapılan görüşmenin ardından Michel, her iki lidere de "açık ve verimli" tutumları için teşekkür ederken "uzun vadeli sürdürülebilir barış için" hükümetlerin kamuoyu oluşturması gerektiğini vurgulamıştır (Szucs, 2022). Hem Paşinyan hem de Aliyev, müzakereler de mutabık kalınması

üzerine dışişleri bakanlarına barış görüşmeleri için hazırlık çalışmalarına başlama talimatını vermiştir. Tutukluların serbest bırakılması, kayıp kişilerin akıbetinin saptanması ve iki ülke arasındaki ulaşımın yeniden başlatılması gibi konuların tartışıldığı müzakerelerin Kasım 2022’de Brüksel’de devam edeceği açıklanmıştır. Brüksel’deki müzakerelerin ortaya çıkardığı olumlu havaya ilişkin Kremlin Sözcüsü Dmitry Peşkov “Böyle bir belgenin imzalanmasına ilişkin ilerleme olumlu bir gerçek ve memnuniyetle karşılandı” ifadelerini kullanmıştır (Hürriyet Daily News, 2022).

Uluslararası kamuoyunun çabaları ile oluşan olumlu hava Ağustos 2022’nin başlarında yerini çatışmalara ve karşılıklı suçlamalara bırakmıştır. 3 Ağustos günü Rus barış gücü denetimi altındaki Laçin mevkinde çıkan çatışmalarda, bir Azerbaycan askeri ve iki Artsakh Savunma Ordusu askeri vefat ederken on dört kişi de yaralanmıştır. Azerbaycan Savunma Bakanlığı, ayrılıkçıların saldırısına karşılık “İntikam” isimli bir operasyon düzenlediğini ve Karabağ’daki birkaç stratejik noktanın ele geçirildiğini açıkladı. Putin ve Paşinyan görüşmesinin ardından ortaya çıkan çatışmalara yönelik Avrupa Konseyi Başkan Yardımcısı Joseph Borell’in sözcüsü “Gerginliği azaltmak, ateşkes tam anlamıyla saygı duymak ve müzakere masasına geri dönmek şarttır” ifadesi ile Nisan ayında oluşturulan diyalog kapsının açık tutulmasını tavsiye etmiştir (Radio France Internationale, 2022). Uluslararası kamuoyunun tüm itidal çağrılarına rağmen bölgedeki gerilim, Eylül ayında zirve noktasına ulaşmıştır. 13 Eylül Salı günü sabahın erken saatlerinde Azerbaycan’ın, Ermeni hava savunma ve topçu sistemlerine saldırması ile başlayan çatışmalar sonucunda 49 Ermeni askeri vefat etti. 30 yıldır ilk kez hava saldırısı düzenleyen Azerbaycan Ordusu’nda ise 42’si asker ve sekizi sınır muhafızı olmak üzere 50 personel hayatını kaybetmiştir (Gall ve Gridneff, 2022). Kısa sürede büyük kayıpların ortaya çıktığı şiddetli çatışma, 2020’den sonra ilk defa tarafları bu denli savaşa yaklaştırmıştır. ABD, bölgeden gelen çatışma

raporlarından derin endişe duyduğunu açıklarken, Dışişleri Bakanı Anthony Blinken “Uzun zamandır açıklığa kavuşturduğumuz gibi, askeri bir çözüm olamaz. Herhangi bir askeri düşmanlığa derhal son verilmesi çağrısında bulunuyoruz” ifadelerini kullanmıştır. Saldırıların ardından Paşinyan, Putin ve Macron ile telefon görüşmesi gerçekleştiren Michel, AB’nin “daha fazla tırmanmayı önlemek için daha fazla çaba göstermeye açık olduğunu” çatışmanın tüm taraf ve gözlemcilerine açıkça belirtmiştir (Aljazeera, 2022a).

Barışçıl çabalara ilişkin tutumu ile AB, Ermenistan ve Azerbaycan arasında ikili diyalogun devam ettirilmesini önemsemektedir. Eylül ayındaki çatışmaların ardından taraflar, Macron ve Michel tarafından 6-7 Ekim 2022 tarihinde Prag’da gerçekleştirilen ilk Avrupa Siyasi Topluluğu’na davet edilmiştir (European Council, 2022). Fransa Cumhurbaşkanı Macron’un öncülüğünde gerçekleştirilen toplantıya AB üye ülkeleri ve yakın çevre komşuları katılmıştır. AB’nin doğu komşuları ile ilişkilerinin ilerletilmesi ve bölgedeki sorunların diplomatik bir zemine oturtulması amacıyla oluşturulan siyasi girişim, özellikle Ermenistan ve Azerbaycan örneğinde olumlu sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Paşinyan, Aliyev, Macron ve Michel arasında yapılan dördü görüşme taraflar arasında bir ilerleme kaydedildiğini göstermektedir (Pierini, 2022). Prag’da yakalanan diyalog, Nisan ayında kararlaştırılmış olan Kasım ayı müzakereleri öncesinde önemli bir ilerleme olarak kabul edilmektedir.

Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki siyasi gerilimin azaltılmasına ilişkin tüm çabalara rağmen taraflar arasında stratejik konularda fikir ayrılığı devam etmektedir. Bir dizi krize neden olan sınır ihlalleri ve gaz tedariki sorunlarının yanı sıra Laçın koridoruna ilişkin düşünsel ayrılık, bölgenin istikrarı konusunda önemli bir parametre olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci Dağlık Karabağ Savaşı’nın ardından imzalanan üçlü mutabakat ile Ermenistan’ın işgalindeki bölgelerin süreç halinde Azerbaycan’a iadesi noktasında anlaşma sağlanırken, taraflara yüklenen sorumlulukların başında Laçın ve Zengezur koridorları

gelmektedir. Mutabakat metninin 6. Maddesine göre, taraflar arasındaki bir takvim dahilinde 3 yılda tamamlanması planlanan Dağlık Karabağ ve Ermenistan arasındaki ulaşımı sağlayacak “Laçın Koridoru” (Laçın şehri, Zabuh ve Sus köyleri), Azerbaycan tarafından planlanandan önce tamamlanmıştır (Yüce, 2022). Azerbaycan hükümetinin, bu denli hızlı sonuç almasının önemli bir nedeni de Barış Güçleri’nin bir kısmının bu bölgede konuşlanmış olmasıdır. Laçın’dan geçmeyen alternatif yeni yolla birlikte Azerbaycan, Rus birliklerini Laçın şehrinden alternatif yola taşımış olacaktır. Her ne kadar bu plan, tüm Rus birliklerinin bölgeden dışarıya çıkarılmasını içermese de şehir merkezindeki Azerbaycan kontrolünün artmasına neden olacaktır. 22 kilometresi Azerbaycan’dan geçen yeni alternatif yol; iki şeritli (bazı bölümlerde üç şeritli), 7.5-10 metre genişliğinde asfalt ve 149 metre uzunluğunda bir köprüyü içermektedir (JAMnews, 2022c).

İnşaatın tamamlanmasının ardından rota değişikliği talebinde bulunan Azerbaycan’a karşı Ermenistan Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri Armen Grigoryan, talebi “gayrimeşru” olarak niteleyerek karşılık vermiştir. Mutabakat metninde Kasım 2023’e kadar yeni bir yolun inşasına yönelik bir planlamanın yapılmamış olması, taraflar arasındaki gerginliği arttırmaktadır. Azerbaycan, bölgedeki hakimiyetini arttırmak amacıyla hızlı hareket etmiş gibi görünse de benzer bir tutum Ermenistan’da mevcut değildir. 2023 yılına kadar zamanı olduğunu düşünen Ermenistan bu noktada bir nevi gafil avlanmış görünmektedir. İskân politikalarının belirsizliği ve Azerbaycan’ın aceleci tutumu bölgede yaşayan Ermeni azınlık üzerinde baskı oluşturmaktadır. Elektrik, gaz, telekomünikasyon ve internet erişimini Laçın üzerinden sağlayan Ermeni azınlığın durumu, Laçın’ın Azerbaycan yönetimine geçişi sonrasında değişecektir. Hızlı bir manevra ile Azerbaycan hem Ermenistan hem de Rusya’ya karşı önemli bir koz elde etmiş görünmektedir (Khachatryan, 2022). Aynı zamanda Azerbaycan, Laçın Koridorunu Zengezur Kordidorunun statüsünün belirlenme tartışmalarında bir araç

olarak kullanmak istemektedir. Azerbaycan ile Nahçıvan'ı birbirine bağlaması nedeniyle stratejik bir öneme sahip Zengezur Koridoru, Azerbaycan'ın bölgedeki hakimiyetinin güçlenmesine yardımcı olacak bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Yüce, 2022).

Rusya ile İlişkiler

Ermenistan ve Rusya ilişkileri, uzun yıllardır olduğu gibi 2022 yılında da Dağlık Karabağ sorununun gölgesinde şekillenmiştir. Rusya'nın, Ermenistan'a karşı tutumuna ilişkin tartışmayı Paşinyan'ı iktidara taşıyan 2018 seçimlerinden başlatmak daha sağlıklı sonuçlara ulaşmayı sağlayacaktır. Rusya'nın sıkı ilişkilere sahip olduğu Serj Sarkisyan liderliğindeki "Karabağ Aşireti'ni" iktidarda tutma çabasına karşı Paşinyan'ın iktidara gelmesi bölgedeki dengeleri değiştirmiştir. Yirmi yıl boyunca ülkeyi yöneten Karabağlı liderlerin neden olduğu tecrit, yoksulluk ve yolsuzluğa karşı Ermeni halkının bir cevabı niteliğindeki iktidar değişikliği sonrasında, Batı'nın bölgedeki ağırlığının artacağına yönelik bir beklenti oluşmuştur (Cutler, 2022). Dağlık Karabağ konusunda seleflerinden farklı bir yaklaşımda olmayan Paşinyan'ın dış politikada çok yönlülük arayışı, İkinci Dağlık Karabağ mağlubiyeti üzerinden de okunmalıdır.

Siyasi, ekonomik ve askeri olarak asimetrik bir ilişki içerisinde olduğu Rusya'ya karşı Batı desteğini almayı amaçlayan Ermenistan, İkinci Dağlık Karabağ Savaşı sırasında Rusya'nın müdahaleci olmayan tavrı ile karşılaşmıştır. Azerbaycan'a karşı hiç olmadığı kadar müsamaha gösteren Rusya, savaşın sonucunda garantör rolü ile bölgedeki etkinliğinin yanı sıra Ermenistan siyaseti üzerindeki baskısını da arttırmıştır. Bu nedenle Ermenistan'ın savaştan önceki çok yönlü politika arayışının, Rusya ile asimetrik bir ilişkiyle sonuçlandığı söylenebilir. Bugünkü konjonktürde ise Rusya, daha nötr bir pozisyonda görünmektedir. Putin, 27 Ekim 2022 tarihinde gerçekleştirilen Valdai Tartışma Kulübü'nün 19. toplantısında

yaptığı konuşmada “Ermenistan ve Azerbaycan arasında bir barış anlaşmasına ihtiyaç var fakat Moskova, Erivan’a hiçbir şey dayatmayacaktır” ifadesi ile nötr tutumunun devam ettiğini yinelemiştir (Askeroğlu, 2022b). Rusya, her iki tarafında mevcut statükoyu değiştirecek eylemlerden sakınmasını ve gerilimi arttırmamasını talep etmektedir. 31 Ekim’de Rusya’nın daveti ile Soçi’de bir araya gelen Paşinyan ve Aliyev, anlaşmazlıkları siyasi, diplomatik ve barışçıl yollarla çözmeye niyetinde olduklarını teyit etmiştir. Karşılıklı niyet göstergesinin hemen ardından tarafların sınır ihlalleri konusunda birbirini suçlayıcı iddialarda bulunmasına karşı Peşkov, 31 Ekim’deki ortak iradeye atıfta bulunarak “Her iki tarafa da temas hattında gerilimi tırmandırabilecek tehlikeli adımlardan kaçınma çağrısında bulunuyoruz” ifadesi ile statükonun sürdürülmesi konusundaki iradelerinin devam ettiğini teyit etmiştir (Eruygun, 2022).

Rusya’nın statükocu tavrını devam ettirmesinin temel nedenlerinden biri, Ukrayna müdahalesinin ülke politik gündeminin merkezine yerleşmiş olmasıdır. Ukrayna müdahalesinin planlanandan uzun sürmesinin neden olduğu siyasi gerilim, Rusya’nın Güney Kafkasya’da daha statükocu bir tavır almasına neden olmaktadır. Rus askeri kapasitesinin Batı tarafından sıklıkla tartışıldığı ortamda Rusya, Güney Kafkasya’daki müttefiklerinin gözünde zafiyet göstermemek için oldukça çaba sarf etmektedir. Fakat Kremlin’in diplomatik çabaların ötesinde bir tavır takınmamış olmasının bir sonucu olarak Ermenistan ve Azerbaycan, Eylül ayında bir kez daha savaşın eşiğine gelmiştir. Ukrayna Ordusu’nun, Kharkiv çevresindeki başarılı direnişi ve Kremlin’in Donbas’ın tamamını ele geçirmek” amaçlı saldırılarını geri püskürtmesi Putin hükümeti üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Kamuoyu eleştirilerinin yanı sıra hem liberal kanattan hem de savaşın tırmanmasını isteyen ultra-şahinler tarafından eleştirilen Putin yönetimi Ermenistan’ın, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü’nün (KGAÖ) devreye girmesi noktasındaki isteğini reddetmiştir. KGAÖ’nün ateşkesin sağlandığı gerekçesiyle talebi

geri çevirmesi, (ki bu esasında Rusya'nın geri çevirmesi anlamına gelir) Güney Kafkasya'nın en azından şu anda Rusya'nın öncelikleri arasında alt sınırlarda yer aldığını ortaya koymaktadır. Esasında Ukrayna'da yürütülen operasyonun uzaması nedeniyle Tacikistan kadar uzak denizaşırı konuşlandırmalarını geri çeken Rusya'nın yakın coğrafyada da olsa yeni bir konuşlandırmada bulunması pek rasyonel tercih olmazdı (Herbst, 2022).

Ermenistan'ın çok yönlü politika arayışı da Rusya ile olan ilişkisini etkilemektedir. Bölgede tarafların çatışmadan kaçınması noktasındaki uluslararası çağrılara yönelik olumlu bir yaklaşıma sahip olan Rusya, özellikle ABD yönetiminden gelen barış planlarını da eleştirmektedir. 27 Ekim'de Valdai Forumu'nda yaptığı konuşmada Putin, taraflara eşit mesafede olduklarını vurgulayarak "Washington'dan gelen teklif, Azerbaycan'ın Karabağ üzerindeki egemenliğini yansıtmaktadır" ifadelerini kullanmıştır (Caucasus Watch, 2022a). Rusya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Maria Zaharova ise başta ABD olmak üzere Batı'nın Ermenistan üzerinde baskı kurduğunu vurgulayarak "Kardeş Ermenistan ile olan asırlık ilişkilerimize yönelik baltalayıcı adımlar atılıyor. Washington ve Brüksel'in emriyle hareket eden çok sayıda vakıf, STK ve medya, Ermeni toplumunda Rusya karşıtı bir duygu uyandırmaya çalışıyor" ifadelerini kullanmıştır. Üst düzey resmi kanallardan gelen demeçlere karşılık ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ned Price "Çabalarımızın kendi kendini tanııtma olarak tanımlanmasını kesinlikle reddediyoruz" ifadelerini kullandı (Caucasus Watch, 2022b). Rusya'nın bu noktada söylem düzeyini arttırması, Eylül ayındaki çatışmaların ardından Paşinyan ve Aliyev'in ilk olarak New York'ta bir araya gelmesine bir mesaj niteliği olarak değerlendirilmektedir. Her geçen gün uluslararası kamuoyunun baskısının arttığı ortamda Rusya, bölgedeki ana aktör konumunun sarsılmaması noktasında iradesini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

İkinci Dağlık Karabağ savaşı öncesinde de askeri anlamda Rusya'ya bağımlılığı bulunan Ermenistan'ın şu anki pozisyonu da benzer bir görünüm sergilemektedir. Ermeni yerel kaynaklarına göre, Moskova, 2000 askeri yerleştirmek üzere Ermenistan'da yeni bir üs inşa etmek istiyor (Caliber.Az, 2022). Her ne kadar resmi kaynaklardan teyit ya da inkâr edici bir tepki gelmiş olmamasına rağmen Ermenistan hükümetinin, Haziran ayında Rus askeri üssünün yerleştirilmesine ilişkin 3 Ekim 2012 tarihli protokolde değişiklik yapmış olması iddiaları güçlendirmektedir. Kararda net olarak bir askeri üstten ziyade Rus tarafına devredilen arazi ve taşınmazların gözden geçirildiği belirtilirken, yerel kaynaklara göre Tavuş eyaletindeki Noyemberyan ve Berd idari sınırları içerisindeki alanlar, yeni Rus askeri üssüne devrilmiş durumdadır (Caucasus Watch, 2022c). İddiaların ötesinde bir hakikat ise Ermenistan yönetiminin hem ana yurttan hem de Dağlık Karabağ'da Rus askeri gücüne olan ihtiyacıdır. Bu ihtiyacı doğrular nitelikte Paşinyan, Soçi'de yapılan üçlü görüşmenin ardından "Dağlık Karabağ'da Rus Barış Güçleri'nin görev süresini 10, 15 ya da 20 yıl uzatan bir belgeye imza atmaya hazırım. Rusya Devlet Başkanı'nın bu girişimi başlatmasını öneriyorum" ifadelerini kullanmıştır (Caucasus Watch, 2022d).

Ermenistan, askeri ilişkilerini ilerletmeye çalıştığı Rusya'ya karşı bağımlılığını azaltma noktasında da adımlar atmaktadır. Ermenistan, Ekim ayının başında Hindistan ile silah ve mühimmat tedarikini içeren bir dizi sözleşme imzalamıştır. Füze, roket ve mühimmat içeriğine sahip silah paketinin değerine ilişkin net bir açıklama yapılmasa da yaklaşık 300 milyon dolarlık büyüklüğe sahip olduğu düşünülmektedir. Silah paketinin önemli kalemlerinden birini hali hazırda Hindistan Ordusu tarafından kullanılan milli *Pinaka* çok namlulu roketatar oluşturmaktadır (Pubby, 2022). Esasında Erivan ile Delhi arasındaki askeri iş birliği İkinci Dağlık Karabağ savaşından sonra hızlanmıştır. 2020 yılında yapılan benzer bir silah anlaşması ile Ermenistan, yaklaşık 50 milyon dolar

karşılığında dört tane *Swathi* silah radarı tedarik etmiştir (Business Standard, 2022) Özellikle Bakü'ye karşı hava savunma kapasitesi noktasında yetersiz kalan Ermenistan, Hindistan'dan aldığı silahlarla bu yetersizliğini ortadan kaldırmayı amaçlarken son savaşta mağlubiyetinin bir nedeni olan Rusya'ya olan bağımlılığını da azaltmaya çalışmaktadır.

ABD ile İlişkiler

Ermenistan ve ABD ikili ilişkilerinin 2022 yılındaki gelişimi, Biden yönetiminin Güney Kafkasya'ya artan ilgisi üzerinden şekillenmiş gibi görünmektedir. 2008 Gürcistan-Rus Savaşı ile Şubat 2022'deki Ukrayna İşgali arasındaki süre zarfında ABD'nin Güney Kafkasya'ya ilişkin yaklaşımı, küresel enerji güvenliği ve bölgenin jeopolitik potansiyeli üzerinden değil daha çok ABD iç siyasetinin dinamikleri tarafından yönlendirilmiştir. Geçtiğimiz on iki yıl boyunca Güney Kafkasya'da uzlaşmacı bir bakış açısının ürünü olarak "Rus çıkarlarının örtülü bir kabulü" şeklinde algılanan sıfırlama politikasını yürüten Washington, Rus yayılmacılığının bölgede artışı ile bölgeye ilişkin yaklaşımını tekrar gözden geçirmeye başlamıştır. ABD'nin bölgedeki ulusal çıkarlarının şekillenmesindeki temel itici güç olarak algılanan iç siyaset dinamikleri yerini daha çok Hazar Denizi enerji kaynaklarına ve Güney Kafkasya'nın kritik bir düğüm noktası olma potansiyeli benzeri hususlara bırakmış gibi görünmektedir. Biden yönetimi, öngördükleri değişimin ancak bölgedeki barış müzakerelerini tekelinde bulunduran Rusya'ya karşı alternatif girişimler ile sağlanabileceğini düşünmektedir (Chiragov, 2022).

Biden yönetiminin bölgeye yönelik ilk adımı, ABD yönetimi için benzeri görülmemiş bir ilgi gösterisi olarak değerlendirilen Aliyev'e gönderdiği üç mektup olarak karşımıza çıkmaktadır. 20 Mart 2022 tarihinde Nevruz Bayramı tebriki için gönderilen ilk mektupta, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin 30. yılına vurgu yapılmış ve gelecek fırsatlara yönelik ilgiden bahsedilmiştir (President of The Azerbaijan, 2022a). 20 Mayıs'ta

Azerbaycan Bağımsızlık Günü'ne yönelik tebrik mesajı içeren ikinci mektupta ise, Azerbaycan'ın Avrupa ve küresel enerji pazarında kilit rol oynadığı vurgusu yapılmıştır (President of The Azerbaijan, 2022b). 1 Haziran'da Bakü'nün Uluslararası Hazar Petrol ve Gaz Fuarına ev sahipliği yapmasına yönelik bir tebrik mesajını içeren üçüncü mektupta da enerji güvenliğine ilişkin mesajlar ön planda iken Ukrayna vurgusu dikkat çekicidir. Biden, "Azerbaycan, Güney Gaz Koridoru yoluyla ve Ukrayna'ya önemli yakıt tedariki sağlayarak Avrupa enerji güvenliğinin istikrara kavuşturulmasında kritik bir rol oynuyor" ifadesi ile önemli bir mesaj vermiştir (President of The Azerbaijan, 2022c). ABD'nin bölgeye yönelik yaklaşımının değişimini, uzun süreli tarihsel bağlarının bulunduğu Ermenistan'dan ziyade Azerbaycan üzerinden şekillendirmeye başlaması, mektuplardaki mesajlardan daha dikkat çekici nitelik olarak değerlendirilmektedir.

ABD, daha önce görülmemiş bir ilgi üzerinden Azerbaycan ile olan ikili ilişkilerini şekillendirirken Ermenistan'ı da göz ardı etmemektedir. Taraflar arasında şiddetli çatışmaların yaşandığı Eylül ayında ABD Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelosi, Erivan'ı ziyaret etti. Pelosi, gezinin her ne kadar "insan hakları ile ilgili" olduğunu belirtse de bağımsızlığını kazanmasından bu yana ülkeye gelen en üst düzey ABD yetkilisi olması nedeniyle ziyaret son derece dikkat çekmiştir. Kongre kadın kolları üyelerinden Jackie Speier ve Anna Eshoo'nun yer aldığı heyette Meclis Enerji ve Ticaret Komitesi Başkanı Frank Pallone'nin de bulunması son derece önemlidir (Aljazeera, 2022b). Esasında bu durum, Biden yönetiminin bölgeye yönelik enerji gündemli mesajlarının da bir tezahürü olarak nitelendirilmektedir. Zamanlaması ile de son derece kritik öneme sahip ziyarete ilişkin üç husus dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki bu yıl içerisinde sıklıkla şahit olunduğu üzere Batı'nın Azerbaycan'a yönelik iyi mesajlarının, Ermenistan'da endişe yaratmasının önüne geçilmek istenmesidir. Zira Rusya'nın fosil yakıtlarının yerini alması için Bakü'nün geniş petrol ve gaz rezervlerine

yönelik ilgi, Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen'in Aliyev ile yaptığı 2027 yılına kadar bloğa yıllık 20 Milyar metreküp doğal gaz sağlanmasını öngören anlaşmayla birlikte somut bir adıma dönüşmüştür (Gavin, 2022a) Tüm bu gelişmeler karşısında kadim müttefiki Rusya'dan da istediği desteği alamayan Ermenistan'ın daha da siyasi yalnızlığa düşmemesi için ABD'den son derece kritik bir siyasi hamle gelmiştir. Gerilimin had safha da olduğu bir zamanda yapılan görüşmede Pelosi'nin "Çatışma Azeriler tarafından başlatıldı ve bunun tanınması gerekiyor" ifadelerine, Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı "Pelosi'nin Azerbaycan'a yönelttiği asılsız ve haksız suçlamalar kabul edilemez" şeklinde karşılık vermiştir (Reuters, 2022). Pelosi'nin söylemleri her ne kadar gerilimi artırıcı bir nitelik taşısa da ABD'nin en üst düzey seviyeden siyasi destek mesajı Ermenistan için kritik bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

İkinci önemli husus ise ziyaretin, iç muhalefete karşı Paşinyan yönetimine destek mesajı içermesidir. Ermenistan muhalefetinin Mayıs ayında başlattığı sokak protestoları, ABD yönetimini endişelendirmiştir. Kadife Devrim ile Rus yanlısı Karabağ Aşireti'nin etkisinin kırıldığı bir ortamda Paşinyan'ın yerine tekrar Rus yanlısı bir iktidarın gelme ihtimali başta ABD olmak üzere Batı'nın çıkarları için bir tehdit oluşturmaktadır (Başaran, 2022). Üçüncü husus ise ziyaretin, ABD ara seçimleri öncesinde Ermeni toplulukları ile ilişkilerin ilerletilmesine yönelik bir ilgi olarak yorumlanmasıdır. Pelosi ve heyetindeki milletvekillerinin, hem Ermeni Sorunları Kongre Grup Toplantısı üyeleri olması hem de önemli sayıda Ermeni asıllı Amerikalı seçmene ev sahipliği yapan California ve New Jersey eyaletlerinin temsilcileri olması dikkat çekici bir ayrıntıdır. Eshoo ve Speier'in Ermeni etnik kökenlere de sahip olmasının sıklıkla vurgulandığı ziyarette Pallone, daha da ileri giderek "ABD, Ermenistan'ın güvenliği noktasında çok endişeli, Ermenistan'ın güvenliğini daha fazla desteklemek için elimizden gelen her şeyi yapmak istiyoruz" ifadelerini kullanmıştır. Ermeni

güvenliğine dair vurgular daha çok Azerbaycan üzerinden Türkiye ve Rusya'ya karşı bir mesaj olarak yorumlanmaktadır (Tuncel, 2022). Gizli bir alt metni olup olmadığı tartışmalarının ötesinde bir hakikat ise Demokratların, Cumhuriyetçilerden daha fazla Ermeni cemaatle yakın bir ilişki içerisinde bulunduğudır (Chiragov, 2022). Biden'ın seçim propagandası olarak kullandığı 1915 Olaylarını başkan olduktan sonra "soykırım" olarak nitelendirmesi bunu kanıtlar niteliktedir. İktidarlarının devamlılığı için Ermeni Diasporası'nın desteğini önemseyen Demokratların bu tavrının devam ettiği gözlenmektedir (Başaran, 2022)

AB ile İlişkiler

2022, AB-Ermenistan ilişkileri açısından önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl olarak dikkat çekmektedir. Göze çarpan ilk gelişme ise AB'nin, Rusya'ya karşı Dağlık Karabağ çatışmasında alternatif bir arabulucu olarak rolünü sağlamlaştırmasıdır. AB, Soğuk Savaş'ın bitişinden itibaren Doğu Avrupa ve yakın coğrafyasında istikrarın sürmesini kendi varoluşunun devam etmesiyle ilişkilendirerek aktif bir diplomasi süreci sürdürmektedir (Bayrak, 2021). İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'nın ardından Minsk Grubu'nun dağılmasıyla birlikte Batı'nın arabulucu rolü ortadan kalkmış ve müzakereler Rusya'nın girişiminde yürütülmüştür. Fakat Ukrayna'daki operasyonun beklenenden daha uzun sürmesinin Rusya üzerinde yaratmış olduğu baskı ile AB, özellikle Macron ve Michel'in Paşinyan ve Aliyev'i müzakere masasına oturtma girişimleri ile tekrardan Güney Kafkasya'da kendini hissettirmeye başlamıştır (Gavin, 2022b).

14 Aralık 2021, 6 Nisan, 22 Mayıs, 31 Ağustos ve 6 Ekim 2022'de Paşinyan ve Aliyev'i müzakere masasında buluşturan Avrupa Konseyi Başkanı Michel'in nihai amacı, taraflar arasında yakalanan diyalogun kalıcı bir barış anlaşmasına evrilmesinin sağlanması olarak kabul edilmektedir (Kırbaşoğlu, 2022: 467). AB'nin arabuluculuğu, taraflar arasındaki kapsamlı bir barış

umudunu yeşertse de Rus Barış Koruma Birlikleri'nin konuşlandığı Karabağ bölgesinin kaderine pek de odaklanmıyor gibi gözükmektedir. Esasında bu durum AB ve Rus arabuluculuğu arasındaki gündem farklılığını da ortaya çıkarmaktadır (Hüseynov, 2022). AB'nin girişimlerini “jeopolitik oyunlar” olarak niteleyen Rusya, barış çabalarını olumlu karşılarsa da Batı müdahalesine karşı olduğunu açıkça dile getirmektedir. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Zaharova, 22 Mayıs'ta Brüksel'de yapılan görüşmenin ardından “AB'nin üçlü anlaşmalar sürecine en üst düzeyde müdahale etmek için ısrarlı girişimlerini görüyoruz. Brüksel'in oyun oynamak yerine barışın uygulanmasına yardımcı olmasını bekliyoruz” ifadelerini kullanmıştır. Esasında Zaharova'nın demeci, taraflar arasındaki sınırın belirlenmesi ve çizimine ilişkin uzlaşının (Kasım 2021, Soçi) Brüksel'de yeni uzlaşmaya varılmış hususlar olarak dile getirilmesine karşı bir mesaj niteliği taşımaktadır (Asbarez, 2022).

AB-Ermenistan ilişkilerine dair diğer önemli ayrıntı da 1 Ocak 2019 tarihinde kabul edilen *Avrupa Konseyi Ermenistan Eylem Planı'nın* bu yılın sonunda tamamlanacak olmasıdır. 2015-2018 yılları arasındaki eylem planında sağlanan ilerlemeler üzerine inşa edilen mevcut eylem planının amaçları, Ermenistan ulusal mevzuatlarını, kurumlarını ve uygulamalarının insan hakları ve demokrasi alanlarında Avrupa standartları ile uyumlu hale getirmek ve *BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nin* yerine getirilmesinde katkıda bulunmak olarak saptanmıştır (Kırbaşoğlu ve Tüfekçi, 2021: 464). Aynı zamanda üçüncü eylem planını oluşturan 2019-2022 Eylem Planı'nın, 24 Kasım 2017'de imzalanan *AB-Ermenistan Kapsamlı ve Genişletilmiş Ortaklık Anlaşması'nın* (CEPA) hedeflerine de katkıda bulunması öngörülmektedir (Council of Europe, 2019). Ermenistan ve Güney Kafkasya'daki statükonun büyük ölçüde değişmesinin de etkisiyle önemli kısımları geçici olarak uygulanan CEPA, Mart 2021'de tamamen yürürlüğe girdi. Kadife Devrim, İkinci Dağlık Karabağ Savaşı ve iç siyasi gerilimlerin artması CEPA'nın

uygulanmasını etkilemiştir zira anlaşmanın asıl sınavını 2022 sonrasında vereceği düşünülmektedir (Jansen ve Madatali, 2022: 36). Ermenistan, 2021-2027 döneminde birkaç AB dış politika fonunu tek çatı altında birleştiren *Küresel Avrupa: Komşuluk, Kalkınma ve İşbirliği Aracı (NDICI)* kapsamında 79,5 milyar euroluk genel havuzdan 315 milyon euroluk fona sahip olacaktır. Ayrıca AB, hükümetlere verilen makro-finansal yardım (MFA) kredileri dahil dış garanti fonlarını *Avrupa Sürdürülebilir Kalkınma Artı Fonu (EFSD)* ile birleştirmiş ve Doğu Ortaklığı (EaP) kapsamında Ermenistan ve Azerbaycan için 929,88 milyon euroluk bir ek bütçe de ayırmıştır (Jansen ve Madatali, 14).

Ermenistan'ın, AB uyumluluğu konusunda en önemli eksikliklerinden birini ifade özgürlüğü hususu oluşturmaktadır. Avrupa Konseyi'nin, 27 Eylül'de yayınladığı *Ermenistan'ın Medya Sektörü İhtiyaç Analizi Raporu'na* göre mevcut yasal düzenlemeler modası geçmiş ve ifade özgürlüğünü tam olarak geliştirmek için yetersiz olarak görünmektedir. Esasında Ermenistan, “ağır hakaretin suç olmaktan çıkarılması” ve Avrupa Konseyi Resmî Belgelere Erişim Sözleşmesi'nin onaylanması gibi bir dizi uygulamayı hayata geçirerek önemli bir ilerleme kaydetmiş durumdadır (Council of Europe, 2019). Rapora göre (Rozgonyi ve Doydoyan, 2022), yazılı basının etkisinin önemli ölçüde azaldığı Ermenistan'da, medya kuruluşları küresel eğilimleri de yansıtan şekilde daha büyük siyasi ve ticari çıkarlar ile bağlantılıdır ki bu durum da basın özgürlüğüne sistematik ve kalıcı sınırlar getirmektedir. Genellikle politikacılardan ve diğer etkili halk figürlerinden sponsorluk desteği alan özel medya kuruluşları kadar kamu medyasında da hükümet eleştirisinden kaçınılmaktadır. 2019'da yayınlanan bir önceki değerlendirme raporundan bu yana karşılaşılan iki büyük kriz -COVID-19 ve İkinci Dağlık Karabağ Savaşı- nedeniyle Ermeni toplumu, daha önce görülmemiş düzeyde dezenformasyon ve nefret söylemi ile karşı karşıya kalmıştır. Erivan hükümetinin 2019'da olağanüstü hâl

ardından 2020’de Dağlık Karabağ’da sıkı yönetim ilan etmesi ifade özgürlüğünü sınırlamıştır. Medya kuruluşlarında ve sosyal medyada resmi bilgilendirme haricinde herhangi bir bilginin yayınlanmasını yasaklayan hükümet kararnamesi, çoğu zaman sübjektif ve keyfi yaklaşımlara neden olmuştur. AB’nin endişelerine benzer şekilde Sınır Tanımayan Gazeteciler (STG), Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi’nde Ermenistan’ı 180 ülke arasında 51.sırada konumlandırmıştır. Kadife Devrim’den sonra *Civilnet.am*, *hetq.am*, *Factor.am* ve *Azatoryum.am* bağımsız çevrimiçi haber sitelerinin gelişmesine rağmen Ermenistan’da medya kutuplaşmış bir görünüm sergilemektedir (Reporters Without Borders, t.y.).

Türkiye ile İlişkiler

Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin 2022 yılındaki odak noktasını üçüncü normalleşme süreci belirlemektedir. 311 km’lik sınır hattına sahip iki komşu ülkenin daha önceki diplomatik ilişki kurma çabaları, 1992-1993 ve 2007-2010 süreçlerinin başarısız olması hasebiyle mümkün olamamıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanan yeni komşusunu ivedilikle tanımış olan Türkiye, Nisan 1993’te Birinci Dağlık Karabağ Savaşı sırasında Ermeni güçlerinin Azerbaycan toprağı olan Kelbecer’i işgal etmesi üzerine sınır kapılarını kapatmıştır (De Wall, 2022). Halihazırda kapalı olan sınırların açılmasına yönelik ikinci girişim, tartışmalı protokollerin ulusal meclislerde onaylanmaması nedeniyle bir kez daha başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Her iki sınır komşusunun 2010 Dünya Kupası elemelerinde aynı grupta yer almasıyla birlikte yeni bir yakınlaşma dönemi başlamıştır. *Futbol Diplomasisi*, olarak adlandırılan sürecin zirve noktasını, 2009 yılında dışişleri bakanlarınca imzalanan Zürih Protokolleri oluşturmuştur (Dermoyan, 2022). Her iki devlet başkanının karşılıklı ziyaretleri ve 1915 Olayları’nı tarihçilerden oluşan bir heyet tarafından araştırılmasının kabul edilmesi gibi birçok ilki barındıran normalleşme süreci, Azerbaycan’ın güçlü muhalefetine takılmış ve başarıya ulaşamamıştır.

3. normalleşme süreci, 2021 yılının son ayında her iki ülkenin de özel temsilcilerini atamasıyla başlamıştır. Türkiye'nin özel temsilcisi olarak eski ABD Büyükelçisi ve deneyimli diplomat Serdar Kılıç atanırken, Ermeni tarafından ise henüz 9 aylık deneyime sahip Ulusal Meclis Başkan Yardımcısı Ruben Rubinyan atanmıştır. Türk mevkidaşına nazaran deneyimsiz olarak kabul edilebilecek bir ismin özel temsilci olarak atanması, Ermenistan basınında sıklıkla tartışılmıştır. Daha önce sıklıkla diplomatik girişimlerde yer alan Eski Cumhurbaşkanı Levon der Petrosyan, istenildiği takdirde müzakerelerde ülkesini temsil edebileceğini açıklamıştır. Son derece kritik bir konuda deneyimsiz sayılabilecek bir isim olarak gözüken Rubinyan, Paşinyan'ın yakın bir sırdaşı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle 3. normalleşme sürecinin lider odaklı, yukarıdan aşağıya bir uygulama ile yürütüldüğü gözlenmektedir (Martirosyan, 2021). Yeni normalleşme süreci, daha önceki girişimlerle (Petrosyan-Özal, Sarkisyan-Gül) lider bazlı bir müzakere içermesi bakımından benzerlik gösterse de önemli farklılıkları da sahiptir. Bunlardan ilki yeni girişimlerin *önkoşulsuz* olarak başlatılması iken ikincisi ise tarafların arabulucu olmaksızın müzakere masasına oturmuş olmasıdır. Üçüncü önemli farklılık ise Azerbaycan tarafından müzakerelere ilişkin bir muhalefetin gösterilmemesidir. Bir önceki müzakerelerin başarıya ulaşamamasın en önemli nedenlerinden biri olarak kabul edilen Karabağ İhtilafı, 2020'deki savaşın ardından büyük ölçüde giderilmiş gözükmektedir (Tol, 2022). Dördüncü önemli farklılık ise müzakerelerin ana eksenini ekonomik iş birliği arayışının oluşturması olarak kabul edilmektedir. 1993 yılında sınırın kapanmasına rağmen iki ülke arasındaki ticari ilişkiler Gürcistan üzerinden devam ettirilmiştir. Türkiye-Ermenistan arasındaki ticaret hacmi 2020 yılında 4,2 milyar dolara ulaşırken savaşın ardından çok ciddi bir azalma meydana gelmeden 2021 yılında 3,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (İsmailbeyli, 2022).

Ermenistan-Türkiye arasındaki normalleşmeye yönelik ilk adımı, müzakerelerin ana eksenine uygun olarak Erivan-İstanbul uçuşlarının yeniden başlatılması oluşturmuştur. Aralık 2021’de Türk Pegasus Hava Yolları, İstanbul ile Erivan arasındaki uçuşların Şubat 2022’de başlatılması amacıyla Ermenistan Sivil Havacılık Komitesine başvururken, Ermeni Flyone Şirketi’de İstanbul-Erivan güzergahında uçuş yapmak için Türk makamlarından izin talebinde bulunmuştur. İkinci adım çerçevesinde Ermenistan, İkinci Dağlık Karabağ Savaşı sırasında yürürlüğe koyduğu Türk ürünlerinin ithalatına yönelik yasağı kaldırmıştır. Ermenistan Ekonomi Bakanlığı yasağın kaldırılmasını “Ambargonun temel olumsuz etkisi, özellikle bir takım tüketim mallarına yansıyan enflasyon üzerindeki önemli etkisidir” ifadeleri ile gerekçelendirmiştir (JAMnews, 2022d).

Özel temsilciler Rubinyan ve Kılıç’ın 14 Ocak’ta Moskova’da bir araya gelmesiyle birlikte müzakerede ekonomik aşamadan diplomatik aşamaya geçiş başlamıştır. Yapıcı bir havada geçen ilk görüşmenin ardından taraflar, hiçbir önkoşul olmaksızın tam çözüm için müzakerelerin devam ettirilmesi noktasında mutabık kaldıklarını vurgulamıştır. Görüşmelerin hemen öncesinde Ermenistan Dışişleri Bakanlığı Basın Sözcüsü Vahan Hunanyan, basına verdiği demeçte “Sürecin sonucunda iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını bekliyoruz ve 90’lı yılların başında Türkiye tarafından tek taraflı olarak kapatılan sınırın yeniden açılmasını bekliyoruz” ifadelerini kullanmıştır (JAMnews, 2022e). İkinci özel temsilciler toplantısı, 25 Şubat’ta Viyana’da gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin ardından sınırlı bir basın açıklaması yapılmış olsa da tarafların, “önkoşulsuz” olarak müzakereleri sürdürme noktasında mutabık kalmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Müzakerelerin amacını “tam olarak normalleşme” olarak doğrulayan Ermenistan Dışişleri Bakanlığı, görüşmeye ilişkin yaptığı basın açıklamasında “Bu amaçla karşılıklı atılabilecek adımlar noktasında görüş alışverişinde bulunuldu ve sürecin ön koşulsuz olarak

sürdürülmesi noktasındaki mutabakat yenilendi” ifadelerini kullandı (JAMnews, 2022f).

Kayda değer ilerlemelerin ardından Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Ermeni mevkidaşı Ararat Mirzoyan’ı Antalya Diploması Forumu’na davet etmiştir Davete karşılık Türkiye’ye gelen Mirzoyan, Türk mevkidaşı ile sınırlı da olsa bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmenin ardından Çavuşoğlu “Oldukça verimli ve yapıcı bir görüşme olduğunu söyleyebilirim” ifadelerini kullanmıştır (Bellamy, 2022). Özel temsilcilerin katıldığı görüşmelerin üçüncü turu da Viyana’da 3 Mayıs günü gerçekleştirilmiştir. Toplantının ardından paylaşılan raporda, tarafların nihai amacının iki ülke arasındaki ilişkilerde tam normalleşmenin sağlanması olduğu teyit edilmiştir. Toplantının ardından mutabakata varıldığını açıklayan Çavuşoğlu “Çözümün sağlanmasında esas olan, siyasi irade ve somut adımlardır. Biz bunu gösteriyoruz ve karşı taraftan da aynısını bekliyoruz zira irade varsa buluşma yeri tamamen teknik bir meseledir” ifadelerini kullanmıştır (Jamnews, 2022g). Haziran ayında tekrardan Viyana’da yapılan görüşmelerin dördüncü turunda, taraflar arasında ilk kez net anlaşmalar yapılmıştır. Ermenistan ve Türkiye’yi ziyaret eden üçüncü ülke vatandaşlarının kara sınırlarından geçmesinin sağlanması ve direkt hava kargo ticaretine başlanması gibi teknik hususlar noktasında taraflar arasında anlaşma sağlanmıştır (JAMnews, 2022h). Temmuz ayındaki beşinci tur görüşmelerinde ise dördüncü turda mutabık kalınan anlaşmaların ivedilikle hayata geçirilmesi noktasında mutabakata varılmıştır (TC. Dışişleri Bakanlığı, 2022).

Beşinci turda yakalanan ilerlemenin ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Paşinyan arasında telefon görüşmesi gerçekleşmiş ve normalleşme sürecinde kritik bir aşamaya geçilmiştir. Dini bayramların (Kurban Bayramı ve Vardavar Tatili) kutlandığı telefon görüşmesinde, mutabık kalınan teknik ilerlemelerin hayata geçirilmesi noktasında her iki ülke kurumlarının koordineli çalışması gerektiği vurgulanmıştır (Jamnews, 2022i).

Ekim ayında Prag'da düzenlenen Avrupa Siyasi Topluluğu'nun zirvesinde Erdoğan ve Paşinyan ikili bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmeyi samimi olarak nitelendiren Cumhurbaşkanı Erdoğan "Bölgemizde iyi komşuluk ilişkileri temelinde tam normalleşme hedefimize ulaşabileceğimize yürekten inanıyorum. Belli talepler vardı ve bunlar usulüne uygun olarak özel temsilcilerimize iletilmiştir" ifadeleri ile normalleşme sürecinde kritik bir aşamaya geçildiğini vurgulamıştır (Hacaoğlu, 2022).

Sonuç

Üzerinden iki yılı aşkın bir sürenin geçmesine rağmen İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'nın etkilerinin Ermenistan iç ve dış politikasında devam ettiği görülmektedir. Savaşın bitiminden itibaren Rusya'nın ara buluculuğunda yürütülen barış müzakerelerinde anlaşma boyutuna ulaşamaması, Dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan Ermenilerin hukuksal statüsüne ilişkin belirsizliğe ve sınır çatışmalarına neden olmaktadır. Azerbaycan yönetiminin, bölgedeki Rus Barış Güçleri'ni merkezden kaydırmak amacıyla Laçın Koridoru inşaatını belirlenen takvimden çok daha erken bitirmesi gibi tarafların bölgedeki gerilimi artırıcı eylemlerinin yanı sıra yakın coğrafyada yaşanan konjonktürel gelişmeler de bölgedeki gerilim arttırmaktadır. Şubat ayında başlayan Ukrayna'daki Rus istilası, Güney Kafkasya bölgesinin istikrarına yönelik endişelere sebep olmuş ve yeni anlaşma zeminlerine kapı aralamıştır. Enerji arz güvenliğine yönelik artan ilginin bir yansıması olarak ABD ve AB, uzun zamandır belirsiz bir pozisyonda görüldüğü bölgeye keskin bir geri dönüş gerçekleştirmiştir. Tahminin ötesinde bir direniş ile karşılaşan Rusya'nın iç ve dış politika gündemini Ukrayna'ya kaydırmasıyla birlikte bölgede oluşan güç boşluğu AB'ye, iki yıldır Rusya'nın tekelinde yürütülen barış müzakerelerinde yeni bir arabulucu konumu kazandırmıştır. Hem Ermenistan hem de Azerbaycan tarafından olumlu karşılanan AB'nin alternatif arabulucu rolü, 2022 yılının en önemli gelişmelerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

2022 yılında iç siyasette yaşanan en önemli gelişme ise yeni cumhurbaşkanı seçimi sonrasında Paşinyan'ın siyasi arenada rakipsiz kalarak konumunu güçlendirmesidir. Hükümete karşı tek rakip olarak kabul edilen Sarkisyan'ın yerine dış politikada normalleşme taraftarı Haçaturyan'ın seçilmesi iç siyasette dengeleri hükümet lehine değiştirmiştir. Döviz girişi ve sıkı makro ekonomik uygulamalarının da etkisiyle ekonomide beklenenin çok ötesinde bir olumlu tablo ile karşılaşılması, Paşinyan hükümetinin üzerindeki baskıyı azaltmış görünmektedir. 2018 yılında Kadife Devrim ile başlayan Ermenistan'daki değişim sürecinin önündeki engellerin kalkması ve Paşinyan'ın rakipsizliği, 2020 yılındaki savaş ile sekteye uğrayan çok yönlü dış politika hedefinin de tatbikini kolaylaştırmaktadır. Bu değişim rüzgarının bir getirisi olarak 2022 yılının başında üçüncü kez Ermenistan-Türkiye ilişkilerinin normalleşme süreci başlamıştır. İlk iki seferden farklı olarak bu kez önkoşul olmaksızın ilerletilen görüşmeler, halihazırda özel temsilci statüsünde sürdürülmesine rağmen pozitif anlamda bir beklentiye de gündeme getirmektedir.

Ukrayna İstilasası ve İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'nın gölgesindeki Güney Kafkasya'nın geleceğine ilişkin tüm endişelerin ötesinde 2022 yılının, diplomatik olarak son derece olumlu gelişmelere sahne olduğu açıkça ifade edilebilir. Tüm olumlu gelişmelere rağmen liderler arasındaki ikili diyalogların, kamuoylarına yansımalarının ne ölçüde gerçekleşeceği ise zaman içerisinde gözlemlenecektir.

Kaynakça

- Aljazeera (2022a, September 13). *Armenia, Russsia Agree 'Joint Steps to Stabilise' Border*. October 25, 2022. <https://www.aljazeera.com/news/2022/9/13/deadly-clashes-erupt-between-armenia-azerbaijan> adresinden alındı.
- Aljazeera (2022b, September 18). *Nancy Pelosi Visits Armenia as Azerbaijan Truce Holds*. November 30, 2022.

<https://www.aljazeera.com/news/2022/9/18/nancy-pelosi-visits-armenia-amid-conflict-with-azerbaijan> adresinden alındı.

Arka News Agency (2022a, October 3). *Armenian Central Bank Improves Unemployment Rate Forecast for 2022*. November 6, 2022.

http://arka.am/en/news/economy/armenian_central_bank_improves_unemployment_rate_forecast_for_2022/ adresinden alındı.

Arka News Agency (2022b, November 2). *Armenia's Unemployment Rate At Historically Lowest Level-Central Bank Chairman*. November 6, 2022.

http://arka.am/en/news/economy/armenian_central_bank_improves_unemployment_rate_forecast_for_2022

Asbarez (2022, May 25). *Moscow Again Accuses EU of Encroaching on Its Armenia, Azerbaijan Efforts*. October 31, 2022. <https://asbarez.com/moscow-again-accuses-eu-of-encroaching-on-its-armenia-azerbaijan-efforts> adresinden alındı.

Askeroğlu, S. (2022a, March 3). *Armenia's New President and Its Effects on Foreign Policy*. November 2, 2022, from ANKASAM: <https://www.ankasam.org/armenias-new-president-and-its-effects-on-foreign-policy/?lang=en> adresinden alındı.

Askeroğlu, S. (2022b, November 7). *New Policy of Russia Towards Azerbaijan-Armenia Relations*. November 28, 2022, from ANKASAM: <https://www.ankasam.org/new-policy-of-russia-towards-azerbaijan-armenia-relations/?lang=en> adresinden alındı.

Avetisyan, A. (2022, May 2). *Police Confront Protesters as Thousands Take To The Streets in Yerevan*. November 5, 2022, from OC Media: <https://oc-media.org/police-confront-protesters-as-thousands-take-to-the-streets-in-yerevan> adresinden alındı.

Başaran, D. (2022, October 22). *Pelosi's Visit to Armenia*. November 30, 2022, from ANKASAM:

<https://www.ankasam.org/pelosis-visit-to-armenia/?lang=en> adresinden alındı.

Bayrak, M. (2021). Nordik ve AB Güvenlik Yaklaşımlarının Güvenlikleştirme Teorisi Çerçevesinde Analizi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Bellamy, D. (2022, March 12). Meeting of Turkish and Armenian Foreign Ministers a Sign of Improving Relations. November 30, 2022, from Euronews: <https://www.euronews.com/2022/03/12/meeting-of-turkish-and-armenian-foreign-ministers-a-sign-of-improving-relations> adresinden alındı.

Business Standard (2022, September 29). India Signs Deal With Armenia For Export of Missiles, Weapons System. November 30, 2022, https://www.business-standard.com/article/economy-policy/india-signs-deal-with-armenia-for-export-of-missiles-weapon-systems-122092900208_1.html adresinden alındı.

Caliber.Az (2022, July 13). Russia Building New Military Base in Armenia. November 29, 2022. <https://caliber.az/en/post/93862/> adresinden alındı.

Caucas Watch (2022a, October 29). Vladimir Putin on Washington's Peace Plan for Nagorno-Karabakh. November 30, 2022. <https://caucasuswatch.de/news/6247.html> adresinden alındı.

Caucas Watch (2022b, October 26). Russia Concerned About West's Efforts to Regulate Armenian-Azerbaijani Relations, US Responds. November 30, 2022. <https://caucasuswatch.de/news/6226.html> adresinden alındı.

Caucas Watch (2022c, July 15). Russia Plans to Build a New Military Base in Armenia. November 30. <https://caucasuswatch.de/news/5662.html> adresinden alındı.

- Caucasus Watch (2022d, October, 31). Nikol Pashinyan on Russian Peace and Extending Period of Russian Peacekeepers Existence. November 29, 2022 <https://caucasuswatch.de/news/6261.html> adresinden alındı.
- Chiragov, F. (2022). A Dilemma For US Peace Initiatives Between Armenia and Azerbaijan. *Eurasia Daily Monitor*, 19(126).
- Council of Europe (2019, January 9). *Council of Europe Action Plan for Armenia 2019-2022. October 25, 2022.* <https://www.coe.int/en/web/programmes/armenia> adresinden alındı.
- Cutler, R. M. (2022, October 9). *Putin is Turning Armenia Into a Russian Outpost. November 28, 2022, from Foreign Policy:* <https://foreignpolicy.com/2022/09/22/putin-armenia-russian-outpost-nagorno-karabakh> adresinden alındı.
- De Wall, T. (2022, January 29). *Third Time Lucky for Armenia and Turkey. November 30, from Carnegie Europe:* <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/8622> adresinden alındı.
- Dermoyan, H. (2022, April 11), The Dilemma of Armenian-Turkish Relations. November 30, 2022, from Evrenport: <https://evnreport.com/politics/the-dilemma-of-armenian-turkish-relations> adresinden alındı.
- Dovich, M. (2022a, May 2). *Demonstrators Block Roads Across Yerevan As Anti-government Stretch Into Second Week. November 5, 2022, from CIVILNET:* <https://www.civilnet.am/en/news/659955/demonstrators-block-roads-across-yerevan-as-anti-government-protests-stretch-into-second-week> adresinden alındı.
- Dovich, M. (2022b, October 5). *Armenia's Economy Doing Better Than Expected, World Bank Says. November 6, 2022, from CIVILNET:* <https://www.civilnet.am/en/news/677928/armenias-economy-doing-better-than-expected-world-bank-says> adresinden alındı.

- Eruygur, B. (2022, November 7). *Russia Calls on Azerbaijan, Armenia to Refrain From Steps Escalating Tensions in Line of Contact*. November 28, 2022, from Anadolu Agency: <https://www.aa.com.tr/en/politics/russia-calls-on-azerbaijan-armenia-to-refrain-from-steps-escalating-tensions-in-line-of-contact/2731671#> adresinden alındı.
- European Council (2022, October 7). *Statement Following Quadrilateral Meeting Between President Aliyev, Prime Minister Pashinyan, President Macron and President Michel, 6 October 2022*. October 25, 2022. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/10/07/statement-following-quadrilateral-meeting-between-president-aliyev-prime-minister-pashinyan-president-macron-and-president-michel-6-october-2022> adresinden alındı.
- Fulfs, A. ve Paul, S. (2022, April 25). *The Ukraine War Is Reshaping the Armenia-Azerbaijan Conflict*. October 25, 2022, from CARNEGIE: <https://carnegieendowment.org/2022/04/25/ukraine-war-is-reshaping-armenia-azerbaijan-conflict-pub-86994> adresinden alındı.
- Gall, C. ve Gridneff, M. S. (2022, September 13). *Armenia and Azerbaijan Clash Raises Fears of Broader Conflict*. October 25, 2022, from *The New York Times*: <https://www.nytimes.com/2022/09/13/world/europe/armenia-azerbaijan-conflict.html> adresinden alındı.
- Gavin, G. (2022a, September 19). *Pelosi's Visit Fires Debate in Armenia Over Alliance With Russia*. November 30, 2022 from *POLITICO*: <https://www.politico.eu/article/nancy-pelosi-visit-armenia-debate-alliance-russia> adresinden alındı.
- Gavin, G. (2022b, June 13). *The EU is Stepping Into Russia's Shoes in Nagorno-Karabakh*. October 31, 2022, from *EURACTIV*: <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/opinion/the-eu-is-stepping-into-russias-shoes-in-nagorno-karabakh> adresinden alındı.

- Geybullayeva, A. (2022, May 3). *Thousands of Protesters in Armenia Demand Prime Minister Pashinyan's Resignation. November 5, 2022, from Global Voices:* <https://globalvoices.org/2022/05/03/thousands-of-protesters-in-armenia-demand-prime-minister-pashinyans-resignation> adresinden alındı.
- Ghukasyan, S. (2022, May 3). *Armenian Parliament Speaker Sees No Political Crisis; Says Opposition Has Nothing to Offer. November 5, 2022, from Hetq:* <https://hetq.am/en/article/144117> adresinden alındı.
- Hacaoğlu, S. (2022, October 6). *Turkish, Armenian Leaders Eye Ties in First Talks Since 2009. November 30, 2022, from Bloomberg:* <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-10-06/turkish-armenian-leaders-to-seek-ties-in-first-talks-since-2009?leadSource=verify%20wall> adresinden alındı.
- Herbst, J. E. (2022, September 21). *As Turkey Backs Azerbaijan's Recent Strikes on Armenian Towns, Where Are Russia, the EU, and the US?. October 28, 2022, from Just Security:* <https://www.justsecurity.org/83143/as-turkey-backs-azerbajians-recent-strikes-on-armenian-towns-where-are-russia-the-eu-and-the-us> adresinden alındı.
- Hess, M. (2022, September 22). *Russia Can't Protect Its Allies Anymore. October 28, 2022, from Foreign Policy:* <https://foreignpolicy.com/2022/09/22/russia-armenia-azerbaijan-war-nagorno-karabakh> adresinden alındı.
- Hürriyet Daily News, (2022, April 7). *Armenia, Azerbaijan To Launch Peace Talks. October 25, 2022.* <https://www.hurriyetaidailynews.com/armenia-azerbaijan-to-launch-peace-talks-172827> adresinden alındı.
- Hüseynov, V. (2022). *Moscow Warns EU Against 'Geopolitical Games' in South Caucasus. Eurasia Daily Monitor, 19(79).*
- International Monetary Fund. (2022, November 2). *Staff Reaches a Staff-Level Agreement With Armenia on a Precautionary Stand-By Arrangement. November 6, 2022, from IMF:*

<https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/11/02/pr22368-imf-staff-reaches-staff-level-agreement-with-armenia-on-precautionary-stand-by-arrangement> adresinden alındı.

International Republican Institute (2022, September 9). *Public Opinion Suvey: Residents of Armenia: June 2022. November 10, 2022.*

<https://www.iri.org/resources/public-opinion-survey-residents-of-armenia-june-2022> adresinden alındı.

İsmailbeyli, H. (2022, January 16). *Turkey Anticipates Opening of Borders With Armenia. October 30, 2022, from JAMnews: https://jam-news.net/turkey-anticipates-opening-of-borders-with-armenia* adresinden alındı.

JAMnews (2022a, March 3). *New President of Armenia: Who is He and What Does He Intend to Do. November 2, 2022.* <https://jam-news.net/new-president-of-armenia-who-is-he-and-what-does-he-intend-to-do> adresinden alındı.

JAMnews (2022b, May 5). *Protesters in Armenia Up Pressure for PM Pashinyan's Resignation. November 5, 2022.* <https://jam-news.net/protesters-in-armenia-up-pressure-for-pm-pashinyans-resignation-video> adresinden alındı.

JAMnews (2022c, August 8). *Construction of an Alternative Road To Lachin Corridor Completed. October 28, 2022.* <https://jam-news.net/construction-of-an-alternative-road-to-lachin-corridor-completed> adresinden alındı.

JAMnews (2022d, February, 5). *Yerevan-Istanbul: Transport and Economic Ties Are Being Established. October 30, 2022.* <https://jam-news.net/yerevan-istanbul-transport-and-economic-ties-are-being-established> adresinden alındı.

JAMnews (2022e, January 14). *First Meeting of Armenian and Turkish Envoys on Normalisation of Ties Took Place in Moscow. October 30, 2022.* <https://jam-news.net/first-meeting-of-armenian-and-turkish-envoys-on-normalisation-of-ties-took-place-in-moscow> adresinden alındı.

- JAMnews (2022f, February 25). *Armenia-Turkey Negotiations: The Goal is Complete Normalization. October 30, 2022.* <https://jam-news.net/armenia-turkey-negotiations-the-goal-is-complete-normalization> adresinden alındı.
- JAMnews (2022g, May 3). *Armenian-Turkish 'normalisation' Efforts Continue Amid Third Round of Vienna Talks. October 30, 2022.* <https://jam-news.net/armenian-turkish-normalisation-efforts-continue-amid-third-round-of-vienna-talks> adresinden alındı.
- JAMnews (2022h, July 5). *No Turning Points in Sight-What to Expect From Ongoing Armenian-Turkish Normalisation Process. October 30, 2022.* <https://jam-news.net/no-turning-points-in-sight-what-to-expect-from-ongoing-armenian-turkish-normalisation-process> adresinden alındı.
- Jansen, T. ve Madatali, H. A. (2022). *The European Union's Relations With Armenia and Azerbaijan: European Implementation Assessment.* European Parliament. Brüksel.
- Khachatryan, A. (2022, August 12). *Corridor of Discontent: The New Road between Armenia and Nagorno-Karabakh. October 28, 2022, from JAMnews:* <https://jam-news.net/corridor-of-discontent-the-new-road-between-armenia-and-nagorno-karabakh> adresinden alındı.
- Kırbaşıoğlu, F., (2022). *2021 Yılına Geride Bırakırken Avrupa Birliği'nin Geniş Karadeniz Havzası Stratejileri.* Ö. Tüfekçi, & F. Kırbaşıoğlu (Ed.) içinde, *KARADENİZ: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler* (s. 455-489), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Kırbaşıoğlu, F., & Tüfekçi, Ö. (2021). *Avrupa Birliği'nin Geniş Karadeniz Havzası'na Yönelik Politikaları: 2020.* Ö. Tüfekçi (Ed.) içinde, *Karadeniz: 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler* (s. 439-473). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Losh, J. ve Roth, A. (2020, November 10). *Nagorno-Karabakh peace deal brokered by Moscow prompts anger in Armenia.*

- November 22, 2022, from *The Guardian*:
<https://www.theguardian.com/world/2020/nov/10/nagorno-karabakh-armenia-pm-signs-deal-to-end-war-with-azerbaijan-and-russia> adresinden alındı.
- Martirosyan, A. (2021, December 27). *Armenian-Turkish Negotiations: Old Agenda in New Realities. What to expect?. November 30, 2022, from JAMnews*: <https://jamnews.net/armenian-turkish-negotiations-old-agenda-in-new-realities-what-to-expect> adresinden alındı.
- Meister, S. (2020, Kasım 18). *Dağlık Karabağ'da Savaş ve Ateşkes-Güney Kafkasya ve AB için On Olası Sonuç. Erişim Ekim 22, 2022, Heinrich Böll Stiftung'den alınmıştır*: <https://tr.boell.org/tr/2020/11/18/daglik-karabagda-savas-ve-ateskes-guney-kafkasya-ve-ab-icin-olasi-sonuc> adresinden alındı.
- Mkrtchian, A. (2022, March 24). *Nagorno-Karabakh 'On the Verge of a Humanitarian Disaster. October 25, 2022, from Azatutyun*:
<https://www.azatutyun.am/a/31768265.html>
adresinden alındı.
- Musayelyan, S. (2022, January 11). *Armani, Azerbaijan Trade Blame For Deadly Shooting Along Border. October 22, 2022, from Radio Free Liberty*:
<https://www.rferl.org/a/31649440.html> adresinden alındı.
- Pierini, M. (2022, October 18). *Five Takeaways from the European Political Community Summit. October 28, 2022, from Carnegie Europe*:
<https://carnegieeurope.eu/strategieurope/88189>
adresinden alındı.
- President of the Republic of Azerbaijan (2022a, March 20). *From Joe Biden, President of The United States of America. October 30, 2022*.
<https://president.az/en/articles/view/55660> adresinden alındı.

- President of the Republic of Azerbaijan (2022b, May 20). *Form Joseph R. Biden, President of The United States of America. October 30, 2022.* <https://president.az/en/articles/view/56104> adresinden alındı.
- President of the Republic of Azerbaijan (2022c, June 1). *US President Joseph Biden Sent a Letter to Ilham Aliyev. October 30, 2022.* <https://president.az/en/articles/view/56301> adresinden alındı.
- Pubby, M. (2022, October 6). *Arming Armenia: India to Export Missiles, Rockets and Ammunition. November 30, 2022, from Economic Times:* <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/arming-armenia-india-to-export-missiles-rockets-and-ammunition/articleshow/94518414.cms?from=mdr> adresinden alındı.
- Radio France Internationale (2022, August 3). *New Tensions Explode Over Karabakh, 3 Soldiers Killed. October 25, 2022.* <https://www.rfi.fr/en/international-news/20220803-new-tensions-explode-over-karabakh-3-soldiers-killed> adresinden alındı.
- Reporters Without Borders (t.y.). *Armenia. October 30, 2022.* <https://rsf.org/en/country/armenia> adresinden alındı.
- Reuters (2022, September 19). *Pelosi Condemns Azerbaijan's Attacks on Armenia. November 30, 2022.* <https://www.reuters.com/world/pelosi-condemns-illegal-attacks-by-azerbaijan-armenia-2022-09-18> adresinden alındı.
- Rozgonyi, K. ve Doydoyan, S. (2022) *Armenia's Media Sector Needs Assessment Report-2022.* Council of Europe. Brüksel.
- Stockholm International Peace Research Institute (t.y.). *SIPRI Military Expenditure Database. December 8, 2022.* <https://milex.sipri.org/sipri> adresinden alındı.

- Szucs, A. (2022, August 31). *Meeting in Brussels, Azerbaijani, Armenian Leaders Agree to Setup Up Work on Peace Treaty. October 25, 2022, from Anadolu Agency:* <https://www.aa.com.tr/en/europe/meeting-in-brussels-azerbaijani-armenian-leaders-agree-to-step-up-work-on-peace-treaty/2673948> adresinden alındı.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2022, Temmuz 1). No: 212, 1 Temmuz 2022, *Türkiye ve Ermenistan Normalleşme Süreci Özel Temsilcileri Büyükelçi Serdar Kılıç ve Ermenistan Parlamentosu Başkan Yardımcısı Ruben Rubinyan'ın Görüşmeleri Hk. Erişim Ekim 30, 2022.* https://www.mfa.gov.tr/no_-212_-turkiye-ve-ermenistan-normallesme-sureci-ozel-temsilcileri-nin---gorusmeleri-hk.tr.mfa adresinden alındı.
- The Russian News Agency TASS (2022, March 13). *Armenia's Fifth Sworn in, Takes Office. November 2, 2022.* <https://tass.com/world/1421395> adresinden alındı.
- Tol, G. (2022, February 17). *Fragile Promise: The Prospects for Turkish-Armenian Normalization. October 30, 2022, from Middle East Institute:* <https://www.mei.edu/publications/fragile-promise-prospects-turkish-armenian-normalization> adresinden alındı.
- Topal, D. K. (2022). *Yenilginin Gölgesinde Ermenistan: 2021, İçinde Tüfekçi, Ö. Ve Kurbaşoğlu, F. (Ed.). Karadeniz: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler.* (103-135). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Tuncel, T. K. (2022, September 23). *An Inquiry Into Pelosi's Visit To Armenia. November 30, 2022, from Center for Eurasian Studies:* <https://avim.org.tr/en/Analiz/AN-INQUIRY-INTO-NANCY-PELOSI-S-VISIT-TO-ARMENIA> adresinden alındı.
- World Bank (2022). *Europe and Central Asia Economic Update, Fall 2022: Social Protection for Recovery.* <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/38098> adresinden alındı.

Yüce, M. (2022). *Laçın Koridoru Açıldı Sıra Zengezur'da*. Erişim Ekim 28, 2022, SETAV'dan alınmuştur: <https://www.setav.org/lacin-koridoru-acildi-sira-zengezurda> adresinden alındı.

YAZARLAR

Adnan SEYAZ

Adnan Seyaz lisans eğitimini Marmara Őniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İngilizce) błlümünde tamamlamıştır. Lisansüstü çalışmalarını aynı Őniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında tamamlayarak 2018 yılında “Sovyet Sonrası Rusya Federasyonu’nda Demokrasi Tecrübesi: Rekabetçi Otoriteryanizm” başlıklı teziyle doktor unvanını almıştır. Bir dđnem Vilnius Őniversitesi’nde (Litvanya) eğitim görmüş ve Rusya, Almanya, Polonya ve Sırbistan’da çeşitli konferanslarda bildiriler sunmuştur. Çalışma alanları Rusya siyaseti, Post-Sovyet çalışmaları, demokratikleşme ve otoriterleşme konularını kapsamakta ve bu alanlarda yayımlanmış birçok makale ve kitap błlümü bulunmaktadır. 2009 yılından beri Kırklareli Őniversitesi Uluslararası İlişkiler Błlümü’nde görev yapmaktadır.

Ahmet ATEŞ

Lisans derecesini Adnan Menderes Őniversitesi Uluslararası İlişkiler Błlümü’nden 2011 yılında almıştır. Müteakiben, aynı Őniversitede “Stratejik İstihbarat ve Türk Dış Politikası’na Etkisi” başlıklı tezi ile yüksek lisans eğitimini 2013 yılında tamamlamıştır. 2015 yılında University of Delaware Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler błlümünde doktora eğitimine başlamıştır. 2017 yılında “An Evaluation of the US Intelligence Community after 9/11” adlı tezi ile ikinci yüksek lisans derecesini alan Ahmet Ateő 2020 yılında aynı Őniversiteden “Understanding the Change in Intelligence Organizations: An Institutional Framework” adlı tezi ile doktor unvanı almıştır. Temel araştırma alanları istihbarat ve ulusal güvenlidir.

Anıl Çağlar ERKAN

2011 yılında Karadeniz Teknik Őniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Błlümünden mezun olmuştur. 2013 yılında Adnan Menderes Őniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans

Programını tamamlamıştır 2014 yılından beri Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Tefenni Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü İnsan Kaynakları Yönetimi Programında Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmaktadır. Erkan, enerji, dış politika ve güvenlik alanlarında çalışmalar yapmaktadır.

Ayça EMİNOĞLU

1997 yılında Yakın Doğu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde lisans eğitimini, 2009 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Uluslararası İlişkiler anabilim dalında yüksek lisansını ve 2011-2015 yılları arasında yine Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası ilişkiler Anabilim dalında doktora eğitimini bitirmiştir. Halen Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası ilişkiler Bölümünde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Eda TUTAK

1989 yılında İzmir’de doğan Dr. Öğr. Üyesi Eda Tutak; 2012 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden bölüm birincisi ve yüksek onur öğrencisi olarak mezun oldu. Ardından 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler anabilim dalı tezli yüksek lisans programını, 2021 yılında ise aynı üniversitede Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında doktora programını tamamladı. 2015-2017 tarihleri arasında İzmir Olgunlaşma Enstitüsü Araştırma Birimi’nde hizmet verdikten sonra 2017’de Gümüşhane Üniversitesi’nde Öğretim Görevlisi olarak göreve başlayan Tutak, 2022 yılında Doktor Öğretim Üyesi olarak Gümüşhane Üniversitesi İrfan Can Köse Meslek Yüksekokulu Hukuk Bölümüne atandı. Halen bu üniversitede Hukuk Bölümü Başkanı olarak görev yapan Dr. Öğr. Üyesi Eda Tutak, uluslararası ilişkiler alanında spesifik olarak deniz gücü,

denizcilik stratejileri ve denizcilik politikaları kapsamında çalışmalarını sürdürmektedir.

Fevzi KIRBAŞOĞLU

01.09.1993 tarihinde Erzurum İli Yakutiye İlçesi'nde doğdu. 2015 yılında Atatürk Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. 2019 yılında yüksek lisans öğrenimini Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda tamamladı ve “Avrupa Birliği'nin Yükselen Güçlere Yönelik Politikası: Türkiye Örneği” başlıklı yüksek lisans teziyle Uluslararası İlişkiler uzmanı unvanını aldı. 2019 yılında, YÖK 100/2000 Doktora Projesi kapsamında, Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik ve Terör öncelikli alanında doktora öğrenimine başladı. 2021 yılından itibaren Karadeniz Teknik Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Arş. Gör. olarak görev yapmayı sürdürmektedir.

Gökhan ÖÇALAN

1989 yılı Tokat Erbaa doğumlu olan yazar, ilk orta ve lise eğitimini Erbaa'da tamamlamış, 2008-2012 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans, 2013-2015 yılları arasında Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. 2019 yılından itibaren Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine devam etmektedir. 2016 yılında Genelkurmay Harekât Başkanlığı'nda Uluslararası İlişkiler Uzmanı olarak memuriyet görevine başlayan yazar, hâlihazırda Milli Savunma Bakanlığı bünyesinde Giresun Askerlik Şube Başkanlığı'nda görevine devam etmektedir. Evli olan yazar iyi seviyede İngilizce ve başlangıç seviyesinde Rusça bilmektedir.

Hasan YILMAZ

1995 yılında Kara Harp Okulundan mezun olmuş, çeşitli birlik komutanlığı ve yurt içi ve yurt dışı karargâh görevlerinde bulunmuştur. 2000-2001 yıllarında ABD Dz.Kuv.leri Yüksek Lisans Okulunda Uluslararası Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları alanında “Turkey and the Middle East: Threats and Opportunities” başlıklı tez ile yüksek lisans derecesi, 2015-2016 yıllarında Barselona Uluslararası Çalışmalar Enstitüsünde Uluslararası İlişkiler alanında “Turkey’s Foreign Policy Towards Russia: Business as Usual?” başlıklı tez ile diğer yüksek lisans derecesini almıştır. 2018 yılında TSK’dan emekli olmuştur. Halen Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Uluslararası İlişkiler Doktora Programı öğrencisidir.

Hülya KINIK

Hülya Kınık, 2012 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü lisans programından mezun olmuştur. 2015 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı yüksek lisans programını; 2022 yılında ise aynı üniversite ve anabilim dalında doktora eğitimini tamamlamıştır. Kınık’ın “Yükselen Güçler”in uluslararası sistem üzerindeki etkilerini, ağırlıklı olarak Türk Dış Politikası’na odaklanarak araştırdığı doktoru tezi, 2023 YÖK Üstün Başarı Ödülleri kapsamında Sosyal ve Beşerî Bilimler alanında yılın en iyi doktora tezi ödülüne layık görülmüştür. 2014-2023 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda Araştırma Görevlisi olarak görev yapan Kınık, Ağustos 2023 itibarıyla Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde Dr. Öğretim Üyesi olarak görevine devam etmektedir.

Kemal GÖKÇAY

Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümünden 2010 yılında mezun oldu. 2012’de aynı üniversite ve bölümde yüksek lisansını bitirdi. 2013-2014 yıllarında Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi’nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 2015 yılında MEB yurt dışı lüsans üstü bursu kapsamında ABD’ye gitti. Önce University of Texas at Austin (Austin, Teksas) 1 yıl dil eğitimi, ardından Georgia State University’de (Atlanta, Georgia) ikinci Master’ını tamamladı. 2019’dan beri Atatürk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmakta ve Bursa Uludağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümünde doktorasına devam etmektedir.

Meltem HASANÇEBİ

20.09.1991 tarihinde Trabzon ili Araklı ilçesinde doğdu. 2014 yılında Atatürk Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden mezun oldu. 2016 yılında Atatürk Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı’na başladı. 2021 yılında Giresun Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda yüksek lisans programını tamamladı ve “"Kemalist Söylem" Üzerinden Türk Dış Politikası’nı Anlamak” başlıklı yüksek lisans teziyle Uluslararası İlişkiler uzmanı unvanını aldı. 2021 yılında başladığı Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda doktora programına halen devam etmektedir.

Muhammet NEGİZ

Uludağ Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü mezunudur. Rusya Federasyonu Eğitim Bakanlığı Dil Bursu ile St. Petersburg Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi’nde eğitim almıştır. Erzincan Üniversitesi (EBYÜ) işletme yüksek lisansının ardından lisansüstü eğitimine EBYÜ-Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Ortak Doktora Programında devam etmektedir. Erzincan Üniversitesi’ndeki

araştırma görevliliği ve Abay Kazak Dil ve Kültür Merkezi koordinatör yardımcılığı görevleri sonrasında halen Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak akademik çalışmalarına devam etmektedir.

Muharrem BAYRAK

Muharrem Bayrak, Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ) Sosyal Bilimler Enstitüsü (SBE) Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda YÖK 100/2000 "Uluslararası Güvenlik ve Terör" Doktora Programı'nda öğrencidir. Yüksek lisans eğitimini "Nordik ve AB güvenlik Yaklaşımlarının Güvenlikleştirme Teorisi Çerçevesinde Analizi" başlıklı teziyle 2019-2022 yılları arasında KTÜ SBE Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Doç. Dr. Vahit Güntay danışmanlığında tamamlamıştır. Lisans eğitimini 2014-2019 yılları arasında yine aynı üniversitede tamamlamıştır. Bayrak, 2022 yılında KTÜ SBE Uluslararası İlişkiler A.B.D. YÖK 100/2000 Uluslararası Güvenlik ve Terör Doktora programında öğrenciliğine devam etmektedir. Bayrak, KTÜ Stratejik Araştırmalar Merkezi'nde araştırmacı olarak görev üstlenmektedir. Araştırma alanlarını, uluslararası ilişkiler ana başlığı altında uluslararası güvenlik çalışmaları, güvenlik teorileri, terörizm ve siber güvenlik oluşturmaktadır.

Murat ÇEMREK

Sırasıyla ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans, Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde yüksek lisans ve doktora ve Budapeşte Koleji: Yüksek İhtisas Çalışmaları Enstitüsü'nde (Macaristan) doktora sonrası çalışmasını tamamladı. Bilkent, Atatürk Alato (Kırgızistan), Selçuk, El Farabi (Kazakistan) Üniversitelerinde ve Polis Akademisi'nde lisanstan doktora çeşitli düzeylerde dersler verdi. Ahmet Yesevi Uluslararası Üniversitesi'nin (Kazakistan) Avrasya Araştırma Enstitüsü'nün Kurucu Müdürlüğünü üstlendi. Selçuk Üniversitesi'nde Bölüm

Başkanlığı, Erol Güngör Türk Diasporası Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü ve Üniversite Erasmus Programı Koordinatörlüğünü yürütücülüğünü yapmış olan Çemrek, halen Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde Bölüm Başkanlığı, Türkçe ve İngilizce olmak üzere birçok ulusal ve uluslararası dergide makale, değerlendirme, kitap bölümü yazar Çemrek, birçok akademik derginin de editörler kurulu, hakem ve bilimsel danışmanlar kurulunda yer almaktadır.

Murat ÜLGÜL

Doç. Dr. Murat Ülgül, Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde öğretim üyesidir. 2006 yılında Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde lisans eğitimini bitirdikten sonra ABD'de Florida State University'de Doğu Avrupa ve Rus Çalışmaları programında (2008-2010) ve University of Delaware'da Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde (2010-2012) yüksek lisans yapmıştır. 2015 yılında University of Delaware'da doktorasını tamamlamıştır. Başta International Relations, Middle East Policy ve International Spectator olmak üzere birçok uluslararası ve ulusal dergide yayını ve kitap bölümleri olan Dr. Ülgül, aynı zamanda Uluslararası Güvenliğe Giriş (Nobel Akademik Yayıncılık, 2021) kitabının da editörlerindedir.

Müge YÜCE

2010 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü lisans programından, 2014 yılında Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAREN) Uluslararası İlişkiler yüksek lisans programından mezun olmuştur. 2020 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde doktora eğitimini tamamlayan yazar, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır. Özel çalışma alanı Çin Dış Politikası olan Yüce, daha önce Turku, Opole ve Tayvan National Chung Hsing Üniversiteleri'nde bulunmuştur.

Nimet KALKAN

Nimet Kalkan, İşletme Bölümü ve Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü lisans programlarında çift anadal yaparak Ufuk Üniversitesinden mezun olmuştur. Eğitimini burslu ve birincilik derecesi ile tamamlayan Kalkan, 2015 yılından bu yana Karadeniz Teknik Üniversitesi, İşletme Bölümü, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. Aynı üniversitede İşletme Bütünleşik Doktora Programını 2023 yılında tamamlayan Kalkan'ın akademik çalışmaları; stratejik yönetim, uluslararası işletmecilik, birleşme ve satınalmalar, ihracat, sürdürülebilirlik ve etik gibi konular üzerine yoğunlaşmaktadır.

Nükhet GÜNTAY

Nükhet Güntay, 2016 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans eğitimini tamamlamıştır. 2020 yılında yine Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. 2021 yılında aynı programda, Güvenlik ve Terör alanında 100/2000 YÖK Projesi destekli burslu doktora eğitimine başlamıştır ve bu programda çalışmalarını sürdürmektedir. Lisans eğitimi sırasında Mevlâna değişim programı kapsamında Kazakistan'da, yüksek lisans ve doktora eğitimi sırasında Erasmus değişim programı kapsamında Portekiz'de bulunmuştur.

Rukiye PATAN

Rukiye Aleyna Patan 1998 yılında İstanbul'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 2016 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Bölümü lisans programına başlayıp 2020 yılında mezun oldu. Aynı yıl içerisinde Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde Yüksek Lisans programına başlayan Rukiye Aleyna Patan, Potsdam

Üniversitesi'nde değişim programını tamamladıktan sonra 2023 yılında Münih Teknik Üniversitesi'nde ikinci Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır.

Vahit GÜNTAY

2008 yılında Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans eğitimini tamamlamıştır. 2012 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimini, 2016 yılında yine aynı programda doktora eğitimini tamamlamıştır. 2009-2016 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapan GÜntay, 2017 yılından bu yana aynı bölümde Doç. Dr. olarak görevine devam etmektedir. Doktora çalışması öncesi ve sonrasında yurtiçi ve dışında siber güvenlik ile ilgili birçok araştırma ve projeye katkı sağlayan GÜntay; lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde Siber Politikalar, Siber İstihbarat ve Dış Politika, Dijital Diploması, Devletler ve Yapay Zekâ gibi dersler vermektedir.

KARADENİZ

2022 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA
BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

KTÜ-SAM Kitapları 3

www.ktu.edu.tr/sam

ISBN: 978-605-2271-60-5

© 2023 Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları

1. Baskı: Aralık 2023, Trabzon